

Standardy opieki sprawowanej nad dziećmi w wieku do lat 3

Podręcznik dla opiekunek/ opiekunów

ZESZYT WIEDZY

Standardy opieki sprawowanej nad dziećmi w wieku do lat 3

Podręcznik dla opiekunek/ opiekunów

ZESZYT WIEDZY

Spis treści

Wstęp 4

Wprowadzenie 6

I | Rozwój małego dziecka – trochę wiedzy w przystępnej formie 9

I.1. Znaczenie wczesnego dzieciństwa 9
I.2. Jak dzieci poznają świat? 10
I.3. Jak rozwija się mózg małego dziecka? 14
I.4. Ekrany a rozwój małego dziecka 16

II | Jak odpowiadać na potrzeby małego dziecka? 21

II.1. Rozumienie potrzeb dziecka 21
II.2. Interakcje jako podstawa rozwoju dziecka 32
II.3. Życie społeczne małych dzieci 38
II.4. Zabawa – czym jest w najmłodszych latach? 41
II.5. Codzienne przebywanie z dziećmi na powietrzu 44

III | Standardy opieki – wybrane zagadnienia 49

III. 1. Konwencja o prawach dziecka 50
III. 2. Adaptacja 57
III. 3. Współpraca z rodzicami 63
III. 4. Samoocena swojej pracy 67
III.5. Monitorowanie i dokumentowanie rozwoju dzieci 76

Załącznik: Tabela ponumerowanych standardów niezbędnych 78

Wstęp

Aleksandra Gajewska

WICEMINISTRA RODZINY, PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ

Szanowni Państwo,

w związku z wprowadzeniem od 1 stycznia 2026 r. jednolitych standardów jakości opieki nad dziećmi w wieku do lat 3, przygotowaliśmy podręcznik. Jego celem jest wsparcie opiekunek i opiekunów w codziennej pracy z najmłodszymi dziećmi poprzez uporządkowanie najważniejszych informacji dotyczących opieki, rozwoju dziecka oraz organizacji pracy w instytucjach opieki.

Pierwsze lata życia dziecka mają szczególne znaczenie dla jego rozwoju emocjonalnego, społecznego i poznawczego. To właśnie w tym okresie dzieci budują poczucie bezpieczeństwa, uczą się relacji z innymi oraz poznają świat poprzez codzienne doświadczenia. W tym procesie niezwykle ważną rolę odgrywają osoby, które towarzyszą im prawie każdego dnia, czyli opiekunki i opiekunowie pracujący w instytucjach opieki nad dziećmi w wieku do lat 3.

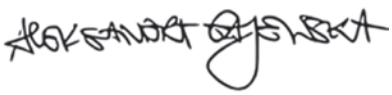
Jednolite standardy jakości opieki nie są jedynie zbiorem przepisów czy formalnych wymagań. Stanowią przede wszystkim wspólny punkt odniesienia dla wszystkich osób pracujących z najmłodszymi dziećmi i wskazują, jakie warunki sprzyjają ich rozwojowi, bezpieczeństwu i dobremu samopoczuciu.

Zeszyt wiedzy został opracowany tak, aby w przystępny sposób przedstawić najważniejsze zagadnienia związane z codzienną opieką nad dziećmi do lat trzech. Znajdą tu Państwo informacje dotyczące rozwoju dziecka, budowania relacji z dziećmi i ich rodzicami, organizacji codziennej pracy, a także zasad, które pomagają tworzyć bezpieczne i wspierające środowisko dla najmłodszych.

Mamy nadzieję, że ta publikacja będzie pomocą w codziennych zadaniach oraz punktem odniesienia przy wdrażaniu standardów jakości opieki. Wierzymy, że wiedza połączona z Państwa doświadczeniem pozwoli jeszcze lepiej odpowiadać na potrzeby dzieci i ich rodzin.

Dziękujemy za codzienną pracę i zaangażowanie w opiekę nad najmłodszymi dziećmi. To Państwa obecność, cierpliwość i doświadczenie sprawiają, że instytucje opieki są dla dzieci bezpiecznym miejscem do zabawy, nauki i budowania pierwszych relacji.

Z wyrazami szacunku

Wiceministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej

Wprowadzenie

Monika
Rościszewska-
-Woźniak

**FUNDACJA
KOMEŃSKIEGO**

Drogie opiekunki, drodzy opiekunowie!

Jesteście dla dzieci bardzo ważnymi osobami. To z Wami spędzają one mnóstwo czasu w pierwszych latach życia. Jesteście sercem miejsc, do których codziennie przychodzą. Często jesteście też pierwszymi osobami spoza rodziny, z którymi dzieci mają codzienny kontakt.

Niezwykle istotna jest więc **jakość** Waszej pracy. Badania pokazują bowiem, że wysoka jakość opieki może nie tylko wspomagać rozwój dzieci, lecz także niwelować trudności dzieci znajdujących się w niekorzystnych sytuacjach życiowych – stąd, aby wspierać jakość ich codziennych doświadczeń w czasie pobytu w instytucjach, określono standardy opieki, obowiązujące od początku 2026 roku, wprowadzone rozporządzeniem Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

Zależy nam na tym, żeby *Podręcznik* był dla Was wsparciem – żeby pokazywał Wam, jak możecie zmieniać metody pracy, tak by tworzyć środowisko sprzyjające rozwojowi dzieci, a dla Was – warunki pracy będące źródłem satysfakcji. Co, jak i kiedy robić, od czego zacząć drobne lub wielkie zmiany – o tym piszemy dalej.

Jeśli macie do *Podręcznika* jakieś uwagi, prosimy skorzystajcie z naszego formularza uwag zamieszczonego na stronie → https://najmlodsi.pl/strefa-wiedzy/) Zależy nam na tym, żeby nasze publikacje były jak najbliżej praktyki wdrażania standardów opieki w Polsce.
Z życzeniami owocnej lektury,

Monika Rościszewska-Woźniak
wraz z zespołem autorek

Podręcznik dla opiekunek/opiekunów jest naszą kolejną publikacją wspierającą wdrażanie standardów opieki w instytucjach dla dzieci do lat 3. *Podręcznik* został opracowany w ramach zadania „Najmłodsi.pl. Wsparcie jakości instytucji opieki i edukacji dzieci do lat 3" (→ www.najmlodsi.pl), które nasza Fundacja Rozwoju Dzieci im. Jana Amosa Komeńskiego realizuje na zlecenie i we współpracy z Ministerstwem Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. W tej serii ukazały się jak dotąd:

Publikacje do pobrania na stronie www.najmlodsi.pl

Niniejszy *Podręcznik dla opiekunek/opiekunów* jest skierowany do kadry żłobków, klubów dziecięcych i dziennych opiekunów (w najbliższym czasie planowana jest publikacja osobnego podręcznika dla dziennych opiekunów uwzględniająca specyfikę pracy w tych instytucjach). Ze względu na to, że w polskich placówkach większość personelu stanowią kobiety, osoby sprawujące bezpośrednią opiekę nad dziećmi nazywamy w *Podręczniku* **opiekunkami**.

Na *Podręcznik* składają się dwa zeszyty:

- ZESZYT WIEDZY, w którym w przystępnej formie opisujemy najważniejsze aspekty rozwoju małego dziecka i różne wymiary pracy instytucji opieki,

oraz

- ZESZYT PRAKTYKI, który zawiera przykłady zaczerpnięte z codziennej pracy instytucji oraz wskazówki metodyczne.

I Rozwój małego dziecka – trochę wiedzy w przystępnej formie

I.1. Znaczenie wczesnego dzieciństwa

Pierwsze lata życia to niezwykle intensywny i dynamiczny okres w rozwoju człowieka. W tym czasie kształtują się jego podstawowe kompetencje fizyczne, emocjonalne, społeczne i poznawcze. Gołym okiem możemy obserwować te wielkie zmiany – kolejne kroki milowe, które prowadzą od pierwszych reakcji odruchowych noworodka do bardzo złożonego funkcjonowania 2–3-latka, który chodzi, biega i skacze, mówi i śpiewa, odkrywa świat, twórczo eksperymentuje, wchodzi w różne interakcje z dorosłymi i z innymi dziećmi.

Wczesne dzieciństwo jest bardzo ważne, ponieważ zostaje w nas przez całe życie. Doświadczenia z tego okresu stopniowo budują przekonania dziecka na temat jego samego, świata i relacji z innymi ludźmi oraz stają się podstawą kluczowych umiejętności życiowych. Należą do nich:

- **Bazowa ufność** – przekonanie, że świat jest bezpieczny i że można ufać sobie i innym („Nie jestem sam, mogę liczyć na innych, jestem dla nich ważny, moje potrzeby są istotne”);
- **Autonomia** – przekonanie, że można czegoś chcieć lub nie chcieć, być samodzielnym i sprawczym („Mogę być sobą, mogę podejmować decyzje, mam wpływ na bieg zdarzeń”);
- **Inicjatywa** – przekonanie, że świat jest ciekawy, że można go na różne sposoby poznawać i tworzyć („Mogę działać w świecie, mogę go zmieniać, mam swoje cele i je osiągam”);
- **Kompetencja** – przekonanie o własnej skuteczności, poczucie wpływu i własnej wartości, realistyczna samoocena („Potrafię, radzę sobie, uczę się”).

Kształtujące się w codziennych doświadczeniach przekonania (tzw. modele operacyjne) są podstawą funkcjonowania dziecka nie tylko we wczesnym dzieciństwie, lecz także w kolejnych etapach rozwojowych. Będą one miały głęboki wpływ na jego dalsze życie i funkcjonowanie

również w dorosłości. To fundament, na którym nadbudują się kolejne doświadczenia i umiejętności życiowe.

Jakość tych wczesnych doświadczeń ma znaczenie dla funkcjonowania dziecka w różnych obszarach, takich jak:

- aktywność fizyczna, cielesność (obraz i akceptacja własnego ciała);
- funkcjonowanie emocjonalne (doświadczanie, rozpoznawanie i nazywanie uczuć, samoregulacja emocji);
- funkcjonowanie poznawcze (ciekawość świata, otwartość na doświadczenia, uczenie się i rozwiązywanie problemów);
- funkcjonowanie społeczne (budowanie konstruktywnych relacji z innymi, komunikacja, poruszanie się w świecie reguł, norm i zasad społecznych);
- rozwój osobowości (poczucie bezpieczeństwa, samoakceptacja, poczucie sprawstwa i własnej wartości).

Wczesne etapy życia są okresem zarówno wielkich możliwości, jak i wielkiej podatności: każde doświadczenie ma znaczenie – pozytywne lub negatywne.

Najmłodsze dzieci, ze względu na swoją wrażliwość i ogromny potencjał rozwojowy, są grupą szczególną. Potrzebują bezpiecznych i inspirujących relacji z dorosłymi, sprzyjającego środowiska oraz odpowiedniego wsparcia na początku swojego życia. To właśnie dlatego uważne towarzyszenie małemu dziecku w rozwoju jest takie ważne, a opiekunki małych dzieci mają tak trudną, wymagającą i ważną rolę do spełnienia.

Dbałość o zapewnienie wysokiej jakości opieki i edukacji jest również istotna z punktu widzenia całego społeczeństwa. Ma ona ogromny wpływ na to, jaką wspólnotą jesteśmy: zdrową, kreatywną, niezależną i skuteczną, czy też nie.

I.2. Jak dzieci poznają świat?

Dzieci uczą się od urodzenia. Od samego początku są ciekawe świata i otwarte na nowe doświadczenia. Dziecięce uczenie się ma charakter holistyczny: wszystkie obszary rozwoju przenikają się i wzajemnie na siebie wpływają. Następuje intensywny rozwój somatyczny (wzrost i przyrost masy ciała, rozwój zmysłów), motoryczny (postawa, poruszanie się, sprawność manualna), emocjonalny (nawiązywanie kontaktu, budowanie więzi, wyrażanie emocji), poznawczy (uwaga, pamięć, język, myślenie) oraz społeczny (budowanie relacji z najbliższym otoczeniem). Proces uczenia się trwa

bezustannie, a dzieci budują swoją wiedzę o świecie, określając w ten sposób siebie i swoje miejsce w nim. Gdy samodzielnemu zbieraniu doświadczeń towarzyszą ciekawość, zaangażowanie i przyjemność, mali ludzie uczą się ważnych umiejętności życiowych.

→ Aktywne poznawanie świata

Małe dzieci od początku są zmotywowane do tego, żeby poznawać świat wokół siebie. Lubią się uczyć, a gdy czują się bezpiecznie, robią to z przyjemnością i z ogromnym zapałem. Uczenie się to proces aktywny: budowanie wiedzy i umiejętności w pierwszych latach życia oparte jest na bezpośrednim działaniu i doświadczaniu świata wszystkimi zmysłami.

Małe dzieci uczą się inaczej niż dorośli. Ich droga do zrozumienia prowadzi od aktywnego działania do wiedzy. Początkowo badają otoczenie metodą prób i błędów, a następnie stopniowo zaczynają dostrzegać związki przyczynowo-skutkowe. Naturalna ciekawość poznawcza sprawia, że dzieci zachowują się jak prawdziwi badacze: obserwują, zadają pytania, eksperymentują i wyciągają wnioski o właściwościach przedmiotów, zjawisk i ludzi.

Dzieci poznają świat, kierując się motywacją wewnętrzną – wybierają doświadczenia, które są dla nich ciekawe i angażujące emocjonalnie. Muszą mieć poczucie sensowności tego, co poznają. Proces uczenia się zachodzi więc najlepiej wtedy, gdy przedmioty, aktywności i zjawiska, którymi się zajmują, są dla nich ważne, zrozumiałe i połączone z ich dotychczasowym doświadczeniem.

→ Zabawa, czyli uczenie się

Dzieci w naturalny sposób uczą się poprzez spontaniczną i swobodną zabawę. Angażują się w nią „całymi sobą” – mobilizuje ona ich energię, uczucia, wyobraźnię i uwagę. Dzieci wybierają zabawy, które są dla nich ciekawe i które otwierają im drogę do nowych odkryć.

Zabawa stwarza okazję do podejmowania konkretnych i bezpośrednich działań na przedmiotach, a w późniejszym rozwoju – do wykorzystania wyobraźni. Dzieci w zabawie odgrywają swoje codzienne przeżycia, odzwierciedlają i porządkują zdobywaną wiedzę i doświadczenia, rozwijają rozumienie siebie i otoczenia. Poprzez zabawę dzieci budują coraz bardziej złożone relacje społeczne, doświadczają przyjemności przebywania z innymi, dokonują samodzielnych wyborów, zwiększają poczucie sprawstwa i wpływu na rzeczywistość.

→ Czas na doświadczanie

Dzieci potrzebują „zanurzyć się” w interesującym je temacie tak, aby mogły we własnym tempie zbierać nowe doświadczenia i wielokrotnie je powtarzać. Powtarzanie fascynujących czynności i czas na „wybawienie się” pozwalają im dogłębnie badać przedmioty, poznawać zjawiska oraz

systematyzować i utrwalać nabytą wiedzę. Osiągnięcie trwałych efektów wymaga wielu powtórzeń, dlatego im więcej, im częściej i im głębiej dzieci zajmują się interesującym je tematem, tym lepiej go rozumieją i zapamiętują.

→ Najbliższe otoczenie

Dzieci uczą się nieustannie poprzez badanie konkretnych przedmiotów, zjawisk i procesów, dlatego najbliższe otoczenie – dom, żłobek, plac zabaw, park – jest dla nich najlepszym środowiskiem do rozwoju. To przestrzeń, która sprzyja podejmowaniu bezpośrednich działań, dokonywaniu nowych odkryć i gromadzeniu istotnej wiedzy. Pozwala ona, dzięki dobrej znajomości kontekstu, na lepsze rozumienie świata wokół nich, nawiązywanie nowych relacji społecznych oraz rozwijanie umiejętności emocjonalno-poznawczych.

→ Znaczenie codzienności

Dzieci są zanurzone w codzienności. Powtarzające się sytuacje, takie jak posiłki, odpoczynek, ubieranie się, mycie rąk czy spacery, zajmują sporą część dnia i stwarzają ważne okazje do uczenia się oraz kształtowania różnorodnych kompetencji życiowych. Przede wszystkim podczas codziennych sytuacji (a nie zorganizowanych/kierowanych aktywności) dzieci mają możliwość rozwijania samodzielności, eksperymentowania z różnymi materiałami, odkrywania nowych wrażeń zmysłowych, podejmowania decyzji, ćwiczenia koncentracji uwagi, rozwijania motoryki, nawiązywania kontaktów społecznych, rozpoznawania i zaspokajania potrzeb własnych i innych osób.

→ Ruch jest motorem całego rozwoju

Dzieci powinny mieć możliwość zaspokojenia swojej ogromnej potrzeby ekspresji poprzez ruch. Ruch jest motorem rozwoju małych dzieci i ich sposobem uczenia się.

Ruch to możliwość przemieszczania się, wybierania „własnych ścieżek", by odkrywać świat i rozwijać kontakty społeczne. To aktywne działanie, zabawa, przyjemność oraz forma skutecznego odprężenia. Dzięki ciągłym próbom, powtórkom, ćwiczeniom – dzieci nie tylko lepiej opanowują kolejne sprawności, lecz także uczą się wytrwałości, radzenia sobie z wyzwaniami i frustracją, szacowania sił, podejmowania decyzji, odkrywania swoich możliwości i ograniczeń. Aktywności ruchowe pomagają zrozumieć, czym jest ryzyko, co jest bezpieczne, a co nie, oraz uczą, jak zachować ostrożność i samemu dbać o siebie. Rozwój ruchowy jest również podstawą dojrzewania bardziej zaawansowanych funkcji poznawczych, takich jak pisanie, czytanie i orientacja w przestrzeni, które rozwijają się w późniejszych latach życia dziecka.

→ Dzieci uczą się wielozmysłowo

Małe dzieci uczą się najlepiej wtedy, gdy podczas przyswajania i przetwarzania informacji mogą zaangażować jak najwięcej wrażeń zmysłowych. Wąchając, smakując, obserwując, dotykając, słuchając czy przemieszczając się, dzieci zdobywają ważną wiedzę o sobie i o świecie.

Duża wrażliwość narządów zmysłów i niedojrzałość układu nerwowego sprawiają jednak, że małe dzieci potrzebują równowagi między aktywnością i pobudzeniem a wyciszeniem i odpoczynkiem. Kiedy bodźców jest za dużo lub za mało, albo kiedy układ nerwowy ma problem z ich przetwarzaniem, organizm dziecka nie jest w stanie optymalnie funkcjonować i się rozwijać. W takiej sytuacji dziecko źle się czuje – jest rozdrażnione, ma problemy z zasypaniem, jedzeniem, w kontaktach z rówieśnikami.

→ Rola rodziny

Silna, bezpieczna więź z najbliższymi stanowi dla dziecka punkt wyjścia do samodzielnej aktywności. Dziecko, które czuje się bezpieczne, może całą swoją energię skierować na poznawanie otoczenia, szukanie kontaktu z innymi, pokonywanie różnych wyzwań rozwojowych.

Rodzice są pierwszymi nauczycielami swoich dzieci. Każde dziecko, zanim zacznie uczęszczać do żłobka czy przedszkola, jest już wyposażone w cały szereg ważnych umiejętności życiowych. Rodzice wprowadzają dzieci w świat społeczny, uczą je zaufania i samodzielności, rozwijają ich umiejętności komunikacyjne, wspierają ciekawość świata. Entuzjazm dzieci towarzyszący nabywaniu nowych umiejętności jest większy, gdy u ich boku stoją osoby, które je kochają, wyrażają swoje uznanie i cieszą się z osiąganych postępów.

→ Inspirujący świat społeczny

Dzieci od urodzenia uczestniczą w świecie społecznym. Najchętniej i najłatwiej uczą się wszystkiego, co ma związek z innymi ludźmi. Niemowlęta bardzo szybko zaczynają rozpoznawać głosy, twarze, zapachy i nawiązywać kontakt z bliskimi osobami. Wsparcie ze strony uważnych dorosłych sprzyja procesom nabywania wiedzy oraz poznawania i rozumienia świata przez dziecko.

Dziecięce uczenie się jest procesem wspólnym, interaktywnym: dzieci budują swoją wiedzę o świecie stopniowo, współdziałając i komunikując się z dorosłymi i z innymi dziećmi.

→ Mowa

Dzieci komunikują się długo przed tym, zanim wypowiedzą pierwsze słowa. Krzykiem ogłaszają swoje przyjście na świat, płaczem sygnalizują swoje potrzeby. Uśmiech, kontakt wzrokowy i przy-

tulenie się są wyrazem bliskości i budującej się więzi. Dzięki komunikacji dzieci stają się częścią rodziny i swojej grupy rówieśniczej.

Od momentu swoich narodzin dzieci mają kontakt z językiem. Rozwój mowy jest ogromnym skokiem w życiu dziecka – otwiera przed nim nowy świat. Ułatwia mu komunikowanie swoich potrzeb, umożliwia kontakt z innymi, pozwala na ekspresję siebie. Język stopniowo staje się najważniejszym środkiem interakcji społecznych i źródłem informacji o świecie.

I.3. Jak rozwija się mózg małego dziecka?

→ Szybki wzrost mózgu

Pierwsze lata życia to bardzo intensywny okres w rozwoju człowieka – możemy obserwować to również w dynamicznych zmianach zachodzących w układzie nerwowym, a szczególnie w mózgu. Od samego początku życia dziecka jego mózg rozwija się w niezwykłym tempie – tak duża intensywność zmian nie wydarzy się już w żadnym późniejszym okresie. Możemy to zaobserwować dzięki wielu współczesnym badaniom. W momencie urodzenia waga mózgu dziecka wynosi 25 procent wagi mózgu dorosłego człowieka, a w drugim roku życia jest to już 75 procent[1]! Gdy porównamy wzrost mózgu ze wzrostem całego ciała, to zobaczymy dużą proporcjonalną różnicę. Właśnie dlatego nazywamy ten czas okresem szybkiego wzrostu mózgu.

→ Duża aktywność układu nerwowego

Dzięki nowoczesnym technikom badawczym ustalono, że mózgi małych dzieci wykazują większą aktywność niż mózgi dorosłych. Widać to w pomiarze poziomu zużywania energii w obszarach mózgu związanych ze zmysłowym odbiorem rzeczywistości (wzrok, słuch, dotyk). Największa intensywność wzrostu spalania glukozy następuje w ciągu trzech pierwszych lat życia dziecka, aż u trzylatka osiąga poziom dwukrotnie wyższy niż u dorosłego. To duże zaangażowanie energetyczne mózgu wyraża się w gotowości do poznawania nowych rzeczy, w motywacji do badania rzeczywistości i w nastawieniu na podejmowanie działań w wielu obszarach[2].

1 Schaffer, 2012
2 Gopnik i in., 2004

Niejednokrotnie podziwiamy małe dzieci za ich poziom energii, zaangażowanie, ciekawość i dynamikę uczenia się nowych rzeczy. Taki poziom aktywności i zużycia energii w mózgu utrzymuje się do 9–10 roku życia, po czym spada i uzyskuje poziom osoby dorosłej w wieku około 18 lat.

→ Mózg a sensoryczno-motoryczne poznawanie świata

Wspomniana wyżej intensywność spalania glukozy dotyczy szczególnie obszarów mózgu związanych ze zmysłowym przetwarzaniem rzeczywistości. To potwierdza, że małe dzieci dynamicznie uczą się świata poprzez zmysły i potrzebują środowiska rozwojowego bogatego w możliwości zmysłowego doświadczania. Sensoryczne (zmysłowe) i motoryczne (ruchowe) funkcjonowanie małych dzieci łatwiej zrozumieć w świetle wiedzy o różnicowaniu się i rozwoju mózgu. Jako pierwsze dojrzewają w mózgu te obszary, które kontrolują właśnie czynności ruchowe oraz pracę zmysłów (wzroku, słuchu, węchu, smaku). Z tego też względu naturalnym i najbardziej dostępnym dla dzieci sposobem poznawania świata jest jego bezpośrednie doświadczanie zmysłowe oraz działanie[3].

→ Wielki plac budowy i okresy sensytywne

Warto zwrócić uwagę na plastyczność mózgu małych dzieci, czyli jego dużą podatność na zmiany na skutek różnych interakcji ze światem zewnętrznym. Od tych doświadczeń zależy nie tylko liczba wytwarzających się połączeń nerwowych, lecz także ich kształt i specyfika.

Tempo tworzenia się nowych synaps (połączeń między komórkami nerwowymi) jest imponujące. Ich liczba w momencie urodzenia wynosi dwa i pół tysiąca dla każdego neuronu. U dwulatka jest to już około piętnastu tysięcy synaps, co przewyższa pomiar w mózgu osoby dorosłej. Równocześnie następuje tak zwane przycinanie synaptyczne, które polega na tym, że niektóre niewykorzystywane połączenia, niewzmacniane poprzez doświadczenia, zamierają.

Z jednej strony, to przycinanie jest bardzo potrzebne – dzięki niemu mózg oszczędza energię, zwiększa swoją efektywność oraz specjalizuje się, pozbywając się niepotrzebnych, nieużywanych funkcji – nie jest na przykład potrzebne używanie głosek występujących we wszystkich językach na świecie, więc mózg skupia się tylko na głoskach występujących w języku, w którym dziecko wzrasta, a pozostałe możliwości zanikają[4]. Z drugiej strony, zanikać mogą również potrzebne, ale pozbawione odpowiedniej stymulacji funkcje. Na przykład zbyt dużo czasu przed ekranem pociąga za sobą zbyt mało interakcji z drugim człowiekiem, a w konsekwencji pewne połączenia w mózgu mogą się osłabiać lub zanikać.

[3] Schaffer, 2012
[4] Białecka-Pikul, 2014

Okres sensytywny (wrażliwy) oznacza czas, w którym człowiek jest szczególnie podatny na uczenie się określonych umiejętności, zdobywanie wiedzy, a także odbiór i przetwarzanie określnych bodźców. Można powiedzieć, że w tym okresie ciało i umysł są idealnie przygotowane, nastrojone na opanowanie danej funkcji. Stąd mózg małego dziecka można określić jako wielki plac budowy, gdyż wiele funkcji ma swoje okresy sensytywne właśnie w pierwszych latach życia. Widać wówczas nadzwyczajne zainteresowanie określonym działaniem – dziecko chce wielokrotnie powtarzać doświadczenia, dąży do nich, a uczenie się przebiega w sposób naturalny i – mimo tej intensywności – bez wysiłku[5].

Małe dziecko ma szczególną wrażliwość rozwojową w zakresie: ruchu (manipulowanie przedmiotami, chwytanie, chodzenie, koordynacja), zmysłów, języka i mowy, relacji społecznych (wzorce relacji, bliskość, budowanie więzi, poruszanie się w świecie zasad i reguł społecznych), regulacji emocji, wielu funkcji poznawczych (ciekawość, otwartość na nowe doświadczania, gotowość do uczenia się). Wrażliwość ta dotyczy także kluczowych cech osobowości, takich jak poczucie bezpieczeństwa, autonomia, samodzielność, sprawczość, samoakceptacja i poczucie własnej wartości. Jak nie docenić znaczenia pierwszych lat życia, skoro wydarza się w nich aż tak wiele ważnych i znaczących dla całego dalszego życia zmian?

W mózgu wydarza się zatem w pierwszych latach życia niezwykła przemiana. Dzięki badaniom mamy wiele wskazówek odnośnie tego, jak dobrze i mądrze wykorzystać ten czas, wychodząc naprzeciw naturalnym potrzebom dziecka i tworząc w środowisku rodzinnym i instytucjonalnym (żłobku, klubie dziecięcym, punkcie dziennego opiekuna) bogate rozwojowo otoczenie.

I.4. Ekrany a rozwój małego dziecka[6]

DO 3. ROKU ŻYCIA – BEZ EKRANÓW

(ZASADA EKRANOWA FUNDACJI DAJEMY DZIECIOM SIŁĘ)

Ekrany mają zły wpływ na rozwój małego dziecka. Zgodnie z opartymi na licznych badaniach wytycznymi Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, dzieci przed ukończeniem 3. roku życia nie powinny mieć kontaktu z ekranami. Ekranami nazywamy wszystkie urządzenia elektroniczne – smartfony, tablety, telewizory. W tej zasadzie chodzi o wszystkie sytuacje kontaktów dzieci z ekranami, zarówno gdy korzystają z nich samodzielnie, jak i gdy robią to wspólnie z osobą dorosłą albo z innymi dziećmi

[5] Blakemore i in., 2008

[6] Tekst opracowany na podstawie *Domowe Zasady Ekranowe*, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, https://domowezasadyekranowe.fdds.pl/zasady/do-3-roku-zycia-bez-ekranow/, [dostęp: 22 lutego 2026].

(np. z rodzeństwem). Nie ma też znaczenia, czy to aktywne korzystanie (np. z interaktywnych aplikacji), czy korzystanie bierne, takie jak oglądanie bajek. Na dziecko wpływają także ekrany w tle (nawet te włączone dla dorosłych) – narażają je na bodźce i treści, które mogą zakłócać jego prawidłowy rozwój. Innymi słowy do ukończenia 3. roku życia dzieci nie powinny mieć kontaktu z ekranami: nie powinny oglądać bajek, bawić się telefonem ani przebywać tam, gdzie jest włączony telewizor. Wielu specjalistów podkreśla, że im późniejszy i mniej intensywny jest kontakt z ekranami, tym lepiej[7].

Ograniczone korzystanie z ekranów przez dorosłych podczas spędzania wspólnego czasu z małym dzieckiem to druga część tej zasady. Unikamy korzystania z telefonu nie tylko po to, aby dawać dzieciom dobry przykład, ale także dlatego, że kontakt z małym dzieckiem wymaga naszej pełnej obecności i uwagi. Patrząc w ekran, stajemy się mniej dostępni emocjonalnie, nawet jeśli jesteśmy fizycznie obok. **To negatywnie wpływa na rozwój więzi oraz na jakość i liczbę interakcji dziecka z opiekunem.**

Ta zasada nie jest przesadą. Pierwsze lata życia to czas intensywnego rozwoju mózgu oraz silnej orientacji na relacje z opiekunem i interakcje twarzą w twarz, dlatego małe dzieci są szczególnie podatne na negatywne skutki zastępowania kontaktu z rodzicami i opiekunkami czasem spędzanym przed ekranem.

DLACZEGO TO WAŻNE?

→ Mózg rozwija się przez zmysły i relacje

W pierwszych trzech latach życia dziecko rozwija się najszybciej – potrzebuje ruchu, dotyku, kontaktu wzrokowego i werbalnego oraz wspólnej zabawy. Rozwój w tym okresie zależy od bogatego, zróżnicowanego otoczenia oraz codziennych interakcji z nim, które wspierają rozwój motoryczny, sensoryczny i poznawczy – fundament przyszłych zdolności intelektualnych. Ekran nie dostarcza tych kluczowych bodźców, przeciwnie, zawęża pole widzenia i zainteresowania dziecka do płaskich obrazów i sztucznych dźwięków.

→ Opóźnienia w rozwoju mowy i kompetencji społecznych

Ekrany ograniczają liczbę i jakość codziennych interakcji, które są kluczowe w rozwoju mowy i umiejętności społecznych. Małe dzieci, które spędzają czas przed ekranem, mają niższe zdolności językowe i gorszą umiejętność komunikacji werbalnej w porównaniu z dziećmi częściej uczestniczącymi w interakcjach interpersonalnych. Rozmowy z opiekunami oraz interakcje społeczne są kluczowe w rozwoju umiejętności komunikacyjnych.

[7] Wyjątkiem może być wideorozmowa z bliskimi osobami (np. z rodzicem, który wyjechał, lub z rodziną, która mieszka daleko). Jest to zaplanowany czas na rozmowę, który służy podtrzymywaniu więzi dziecka z bliskimi.

→ **Negatywny wpływ ekranów na zdrowie dziecka**

Technologia ekranów, w tym także pozornie edukacyjne treści, nie są odpowiednie dla rozwijającego się mózgu małego dziecka. Negatywnymi skutkami wynikającymi z regularnego kontaktu z ekranami są między innymi: zaburzony rozwój społeczno-emocjonalny, opóźnienie w rozwoju mowy, problemy z uwagą, pamięcią, nadmierna ruchliwość, problemy ze wzrokiem.

Ekrany mogą zaburzać rozwój wzroku u małych dzieci, zwiększając ryzyko krótkowzroczności. Dziecięce oczy są szczególnie wrażliwe na niebieskie światło, a długotrwałe wpatrywanie się z bliska w ekran dodatkowo je obciąża.

→ **Niedostosowane treści**

Szybko zmieniające się obrazy i dźwięki są zbyt intensywne dla rozwijającego się mózgu dziecka. Choć może się wydawać, że jest ono skupione, w rzeczywistości dochodzi do przeciążenia układu nerwowego i wyczerpania zasobów uwagi.

→ **Zaburzenia snu**

Nawet krótkie ekspozycje na ekran (szczególnie przed snem) mogą powodować problemy z zasypianiem i pogarszać jakość snu. Sen w tym wieku ma kluczowe znaczenie dla rozwoju dziecka.

→ **Problemy emocjonalne**

Dzieci spędzające dużo czasu przed ekranem są bardziej narażone na problemy z regulacją emocji, nadpobudliwość oraz trudności z samokontrolą.

→ **Mniejsza ciekawość i samodzielność**

Dzieci, które spędzają czas przed ekranem, są mniej ciekawe świata, słabiej radzą sobie z nudą i rzadziej podejmują samodzielne inicjatywy w zabawie.

→ **Osłabienie funkcji poznawczych**

Zbyt wczesna i intensywna ekspozycja na ekrany wiąże się z gorszą koncentracją, słabszą pamięcią roboczą i trudnościami w uczeniu się.

→ **Zwiększone ryzyko uzależnień cyfrowych**

Wczesna styczność z ekranami zwiększa ryzyko trudności z kontrolowaniem korzystania z technologii w późniejszym wieku. Mózg uczy się, że aktywność z ekranem jest łatwiej osiągalnym i mniej wymagającym źródłem przyjemności niż relacje z innymi ludźmi lub zabawa. Jest to związane z aktywnością tak zwanego obszaru nagrody w mózgu, odpowiadającego za motywację, przyjemność i uczenie się.

Obecnie w wielu placówkach powszechne jest używanie telefonów komórkowych przez kadrę w ramach swojej pracy. Często jest to wymuszone przez system przyjęty w instytucji. Konieczność wypełniania formularzy czy bieżącego kontaktowania się z rodzicami przy użyciu aplikacji online bywa codziennością personelu. To powoduje, że dzieci zamiast uważnych i życzliwych oczu opiekunki widzą telefon. Warte zastanowienia wydaje się więc wprowadzenie w tym zakresie zasad.

II Jak odpowiadać na potrzeby małego dziecka?

II.1. Rozumienie potrzeb dziecka

Fundamentem rozwoju dziecka jest zaspokajanie jego potrzeb. Dzięki temu dziecko czuje się bezpiecznie, buduje relacje, chce działać i podejmować wyzwania. Potrzeby małych dzieci są uniwersalne – wszystkie dzieci mają podobne potrzeby. Jednak sposób ich zaspokajania powinien być zróżnicowany – dopasowany do każdego z nich indywidualnie.

Jeśli nie zaspokajamy którejś z potrzeb dziecka, odczuwa ono dyskomfort fizyczny i/lub emocjonalny. Możemy zaobserwować wtedy na przykład trudności w adaptacji i zachowania świadczące o braku równowagi, takie jak: impulsywność, wybuchy złości, wycofanie, brak zainteresowania otoczeniem, unikanie nowych działań, trudności we współpracy z dorosłymi lub z innymi dziećmi.

Kluczem do zrozumienia zachowań dziecka jest rozumienie języka jego potrzeb. Każda nowa lub niespodziewana reakcja lub emocja, moment oporu, gwałtowny wybuch lub wycofanie i niepewność – może być informacją, o tym, czego dziecko potrzebuje w danej sytuacji. Małe dzieci często nie potrafią samodzielnie nazwać tego, co się z nimi dzieje i czego potrzebują. Zadaniem dorosłego jest więc zauważenie sygnału, odczytanie go w kategoriach potrzeby, którą wyraża dziecko, oraz pomoc w jej zaspokojeniu. Gdy dorosły dostrzega, identyfikuje i zaspokaja potrzeby dziecka, naturalnie wraca ono do równowagi, dobrego nastroju oraz współpracy.

W przypadku małych dzieci wszystkie potrzeby są ważne, mocno ze sobą powiązane i współzależne, wszystkie więc układają się w system, w którym każdy element wspiera pozostałe. Jeśli jedna z nich jest zaniedbana, to mogą się pojawić trudności także w zaspokajaniu innych.

POTRZEBY BIOLOGICZNE

Potrzeby biologiczne to najbardziej podstawowe potrzeby, których zaspokojenie jest niezbędne do funkcjonowania i do przeżycia. Należą do nich: oddychanie, jedzenie i picie, sen, higiena, utrzymanie właściwej temperatury, ruch, odpoczynek, potrzeby fizjologiczne.

ZASPOKAJANIE	NIEZAUWAŻANIE POTRZEBY (np. zbyt mała uważność na sygnały płynące od dziecka)
• pozwala utrzymać życie i zdrowie fizyczne; • staje się podstawą zaspokajania potrzeb emocjonalnych, poznawczych i społecznych; • pomaga dziecku w regulacji układu nerwowego oraz pozwala podejmować aktywności i radzić sobie z doświadczeniami; • zapewnia dziecku optymalną ilość energii i zdolność regeneracji; • uczy dziecko rozpoznawania swoich naturalnych biologicznych potrzeb i zaspokajania ich.	• może powodować problemy zdrowotne wynikające z niewłaściwej higieny • zwiększa u dziecka częstotliwość chorowania, osłabienia, apatyczności, zmęczenia lub przeciwnie – pobudzenia, rozdrażnienia, trudności z koncentracją i regulacją emocji; • uszczupla zasoby dziecka, które są niezbędne do tego, żeby bawić się, poznawać świat, wchodzić w relacje; • powoduje trudności w naturalnym rytmie aktywność–regeneracja, ponieważ dziecko ma mniej możliwości uczenia się zdrowych nawyków związanych z potrzebami biologicznymi.

Jak zaspokajać potrzeby biologiczne w praktyce?

- tworzyć przyjemną, bezpieczną atmosferę podczas codziennych sytuacji – posiłków, odpoczynku, ubierania/rozbierania, czynności higienicznych;
- zachowywać równowagę pomiędzy stałym rytmem dnia a reagowaniem na różne potrzeby dzieci;
- obserwować, zbierać informacje o potrzebach i przyzwyczajeniach dzieci w kwestiach jedzenia, odpoczynku, ruchu; reagować na sygnały głodu i zmęczenia, a nie tylko działać według planu;
- organizować spokojny rytm posiłków, bez presji i pośpiechu, w tempie dostosowanym do dzieci – warto, aby co najmniej jedna opiekunka siedziała z dziećmi przy stole i jadła z nimi posiłek;
- zapewniać odpowiednie warunki do snu: wywietrzone pomieszczenie o temperaturze najwyżej 21°C lub – jeśli jest taka możliwość – werandowanie na powietrzu; dzieci powinny mieć stałe miejsce do odpoczynku na leżaczkach, ciszę, półmrok, ulubiony przedmiot do ukojenia (np. przytulanka);
- obserwować stan zdrowia dziecka w ciągu dnia i reagować, kiedy zauważa się zmiany;
- dbać o higienę: regularne posiłki, dostępność wody przez cały dzień, a nie tylko przy posiłkach, przewijanie zgodnie z potrzebami dzieci;
- dbać o komfort fizyczny dziecka – odpowiednia (nie za wysoka) temperatura w pomieszczeniach, wygodne ubranie, możliwość przebrania, jeśli ubranie się zabrudzi lub zmoczy;
- umożliwiać dzieciom bezpieczne, swobodne poruszanie się w sali i na zewnątrz w ciągu całego dnia: raczkowanie, chodzenie, wspinanie, bieganie, skakanie, bujanie się, manipulowanie dużymi i małymi przedmiotami;

- umożliwiać codzienną zabawę wspierającą ruch: turlanie po dywanie, tory przeszkód, zabawy paluszkowe, taniec, zabawy w naśladowanie ruchów zwierząt (np. skaczemy jak żabki, latamy jak ptaszki), malowanie na dużych arkuszach;
- organizować spacery i zabawy na świeżym powietrzu – bardzo ważny element codziennej rutyny;
- nie ograniczać ruchu/aktywności bez powodu (np. „bo się ubrudzi", „nie pójdziemy na spacer, bo będzie padać").

POTRZEBA BEZPIECZEŃSTWA FIZYCZNEGO

Potrzeba przebywania w środowisku, w którym dziecko nie doświadcza realnego zagrożenia zdrowia i życia, obejmuje zarówno ochronę ciała, jak i przewidywalność otoczenia. Jest związana z jasnymi zasadami, które pozwalają dziecku rozumieć przestrzeń i bezpiecznie się po niej poruszać.

ZASPOKAJANIE	NIEZAUWAŻANIE POTRZEBY (np. za duże ryzyko lub nadmiar kontroli)
• chroni dziecko przed niebezpiecznymi sytuacjami (ale też nie budzi nadmiernego lęku przed światem); • daje poczucie pewności, stabilności, otwiera możliwość eksploracji i poznawania świata z otwartością i ciekawością; • sprawia, że dziecko porusza się bardziej swobodnie, chętnie próbuje nowych aktywności.	• może wywoływać nadmierną lękliwość, hamuje chęć eksploracji; • może wywoływać pobudzenie i impulsywność (często mylone z „niegrzecznością"); • może wywoływać ryzykowne zachowania lub unikanie ruchu.

Jak zaspokajać potrzebę bezpieczeństwa fizycznego w praktyce?

- dbać o dzieci i ich wrażliwy układ nerwowy oraz równowagę bodźców zmysłowych; zwracać szczególną uwagę na hałas, wentylację, zapachy, oświetlenie, kolory w sali, używane materiały;
- zapewniać bezpieczne pomieszczenia, ogrodu i wyposażenie – ściany pomalowane farbami nieszkodliwymi dla zdrowia dzieci, meble i elementy wyposażenia (regały, krzesła, stoliki, przewijaki, szafki, huśtawki, piaskownice) z atestami lub certyfikatami, zabezpieczenia kontaktów, schodów oraz środków chemicznych (np. środków czystości) i przedmiotów potencjalnie niebezpiecznych np. kubek z gorącą kawą);
- dbać o to, aby zabawki i pomoce były wykonane z odpowiednich do wieku dzieci materiałów i spełniały wymogi bezpieczeństwa (np. bez małych elementów);
- korzystać z zabawek tak, aby nie stymulować nadmiernie dzieci (nie udostępniać dzieciom jednocześnie wielu zabawek w jaskrawych kolorach, głośno grających);
- monitorować, czy zabawki są kompletne i nieuszkodzone;

- stwarzać bezpieczne otoczenie do eksploracji poprzez stałą i dobrze zorganizowaną przestrzeń (np. oznaczenie zdjęciami lub symbolami pudełek i szafek z zabawkami);
- w czasie posiłku zapewniać dzieciom miejsce i naczynia, które są dostosowane do ich wieku oraz sprzyjają kształtowaniu w nich samodzielności;
- stopniowo wprowadzać podstawowe zasady społeczne, adekwatnie do wieku i możliwości rozwojowych dzieci.

POTRZEBA BEZPIECZEŃSTWA EMOCJONALNEGO I KONTAKTU Z DOROSŁYM

Jest to potrzeba doświadczenia stałej, przewidywalnej i wspierającej obecności bliskich dorosłych oraz budowania relacji opartych na akceptacji, życzliwości i wrażliwości emocjonalnej. Dziecko potrzebuje kontaktu z dorosłym, który jest dostępny, który pomaga regulować napięcie i wracać do równowagi, który jest stabilny nawet wtedy, gdy dziecko przejawia trudne zachowania.

ZASPOKAJANIE	NIEZAUWAŻANIE POTRZEBY (np. za duża niepewność lub nadmiar kontroli)
• pomaga dziecku regulować emocje i rozwijać bezpieczną więź; • sprawia, że dziecko ma odwagę i chęć eksplorować otoczenie, a w sytuacjach niepewności wraca do dorosłego jak do bezpiecznej bazy; • sprawia, że dziecko przychodzi po wsparcie, ufa dorosłemu, łatwiej wraca do równowagi; kontakt z dorosłym reguluje jego napięcie; • umożliwia dziecku przeżywanie i wyrażanie emocji oraz sprawia, że jest ono bardziej odporne na stres.	• zwiększa ryzyko pojawienie się u dziecka niepewności, nadmiernej czujności, wycofania z aktywności, „zamykania się" na zabawę, poznawanie świata i kontakty społeczne; • sprawia, że częściej mogą się pojawiać silne reakcje emocjonalne i trudności w powrocie do równowagi; • zwiększa ryzyko wykształcenia u dziecka nadmiernej zależności od dorosłego lub przeciwnie – skłonności do unikania go.

Jak zaspokajać potrzebę bezpieczeństwa emocjonalnego w praktyce?

- tworzyć przyjemną i bezpieczną atmosferę; spokojnie i uważnie reagować na sygnały od dzieci;
- budować relacje zaufania z rodzicem, akceptować różnorodność rodzin (pochodzenie, struktury rodzinne, status ekonomiczny), uwzględniać codzienną obecność rodziców, która wspiera poczucie bezpieczeństwa u dzieci;
- dbać o jak największą stałość obecności opiekunów (zwłaszcza w trakcie procesu adaptacji dzieckiem powinna zajmować się ta sama osoba);
- dostosowywać sposób mówienia, dystans fizyczny, ton głosu do aktualnych potrzeb i samopoczucia dziecka;
- nawiązywać uważny kontakt fizyczny, gdy dziecko tego potrzebuje: nosić, bujać, przytulać, trzymać za rękę;

- wspierać dziecko w sytuacjach przejścia, takich jak na przykład poranne powitanie, pożegnanie z rodzicem, kończenie zabawy i rozpoczynanie posiłku;
- akceptować i nazywać emocje dziecka (np. „Widzę, że jesteś smutny", „Ucieszyłeś się, prawda?");
- reagować na trudne momenty dzieci (zmęczenie, konflikty, przestymulowanie, tęsknota za rodzicami), być z dzieckiem lub obok dziecka (np. siadać przy nim, kiedy płacze), obserwować jego reakcje i dostosowywać wsparcie („Widzę, że jesteś smutny, chciałabym ci pomóc");
- dbać o stały, przewidywalny rytm dnia i informować dzieci o tym, co będzie się działo („Teraz zjemy obiad, a potem pójdziemy odpocząć"), używać obrazków do przedstawienia planu dnia;
- zachęcać dzieci i rodziców do przynoszenia ważnych dla dziecka „obiektów zastępczych": przytulanek, poduszek, pieluszek, zdjęć rodziny;
- organizować stałą przestrzeń w sali, z podziałem na strefy rozwojowe, w których dzieci lubią się bawić;
- aranżować przestrzeń podobną do domowej (kanapa, poduszki, przytulne oświetlenie, zdjęcia rodzin), zadbać o stałe miejsce na osobiste rzeczy dzieci (np. własne pudełko lub szufladka);
- dbać o to, aby dzieci miały stałe miejsce do odpoczynku i przy stole podczas posiłku, aby przestrzeń do spania i łazienka były przytulne (miły wystrój, ciepłe światło).

POTRZEBA AUTONOMII

Potrzeba autonomii dotyczy wpływu na otoczenie i wyrażania siebie: możliwości decydowania, doświadczania samodzielnego działania, dokonywania wyborów (o tempie, kolejności, rodzaju działań), próbowania nowych rzeczy i aktywności, doświadczania skutków własnych działań (dumy, rozczarowania), wyrażania własnego zdania, ochrony własnych granic.

ZASPOKAJANIE	NIEZAUWAŻANIE POTRZEBY (np. pozostawianie dziecka samemu sobie, nadmierna kontrola, podejmowanie każdej decyzji za dziecko)
• pomaga dziecku w poznawaniu siebie i własnego ciała, umożliwia wyrażanie siebie, wspiera budowanie samoakceptacji, zdrowej samooceny, poczucia własnej wartości; • sprawia, że dzieci chętniej podejmują inicjatywę, próbują nowych rzeczy, wierzą w swoje możliwości, lepiej radzą sobie również z frustracją; • uczy dzieci szanować podmiotowość i granice innych, gdy ich własna autonomia i granice są szanowane.	• prowadzi do bierności, unikania wyzwań, czasem również do oporu lub wycofania się, uległości, silnej zależności od dorosłego; • może powodować obniżenie samooceny dziecka – częściej czuje ono wstyd i zwątpienie niż dumę i radość z własnego działania.

Jak zaspokajać potrzebę autonomii w praktyce?

- wspierać dzieci w odkrywaniu własnych potrzeb (np. kiedy chcę się napić, czym chcę się bawić, czy potrzebuję odpocząć) oraz w ich zaspokajaniu (np. gdzie jest woda, jak ją nalać, położyć się na leżaczku ze swoją przytulanką);
- zapewniać dzieciom jak najwięcej czasu na swobodną zabawę, podczas której same decydują o tym, czym, z kim i jak chcą się bawić;
- organizować czas i przestrzeń dla dzieci na samodzielne jedzenie, rozbieranie/ubieranie, mycie rąk, wykonywanie prostych czynności (np. odłożenie zabawki, przyniesienie książeczki, wybór instrumentu, wspólne nakrycie stołu);
- dawać dzieciom możliwość wyboru różnych form odpoczynku, takich jak: sen, leżenie, zabawy relaksacyjne, słuchanie bajek, oglądanie książeczek, zabawy z przesypywaniem, możliwość wycofania się, relaks przy muzyce;
- wspierać dzieci w zakresie samodzielnych wyborów i podejmowania decyzji zgodnie z ich możliwościami rozwojowymi (np. w czasie posiłku oferować dzieciom możliwość jedzenia rękoma, łyżką lub widelcem, przygotowywać jedzenie na półmiskach do samodzielnego nakładania);
- zapraszać dzieci do wspólnego sprzątania zabawek, pokazywać, jak to się robi;
- umożliwiać dzieciom wielokrotne podejmowanie prób, popełnianie błędów i zachęcać je do samodzielnego poszukiwania rozwiązań;
- akceptować, że dziecko może odmówić udziału w aktywnościach, zapraszać, ale nie zmuszać, szanować jego decyzję;
- pomagać dzieciom odkrywać własne ciało (np. nazywać części ciała i potrzeby fizjologiczne);
- być delikatnym i z szacunkiem wykonywać różne czynności pielęgnacyjne (np. podczas przewijania mówić, co się robi: „Teraz wytrę cię chusteczką", „Teraz zmienię pieluchę").

POTRZEBA KOMUNIKACJI

Jest to potrzeba nawiązywania kontaktu z innymi poprzez wyrażanie siebie, swoich potrzeb, emocji, myśli, a także odczytywanie i rozumienie komunikatów innych ludzi. Dziecko komunikuje się od pierwszych dni życia przez płacz, spojrzenie, ruch, dźwięki, sygnały ciała, gesty, z czasem stopniowo zaczyna gaworzyć, używać pojedynczych słów i prostych zdań.

ZASPOKAJANIE	NIEZAUWAŻANIE POTRZEBY (np. brak czasu na próby komunikacji/wyrażania siebie, przejmowanie inicjatywy przez dorosłego, brak responsywnych reakcji ze strony dorosłego, milczenie)
• pomaga dziecku wyrażać, czego chce, czego nie chce, co czuje, co je interesuje, co mu przeszkadza; • pomaga dziecku odpowiadać na komunikaty, ale też inicjować i podtrzymywać uwagę, szukać kontaktu z dorosłym, a stopniowo także z innymi dziećmi; ufać, że ktoś chce je zrozumieć, i czuć swój wpływ na otoczenie; • umożliwia komunikowanie się z innymi, pomaga dziecku regulować napięcie i rozwijać umiejętność współpracy.	• powoduje, że częściej pojawiają się frustracja, impulsywność, milczenie, wycofanie, unikanie lub zrywanie kontaktu; • sprawia, że dziecko ma problemy w budowaniu relacji, uczeniu się współpracy, jest mniej spontaniczne w komunikowaniu się, nie wyraża siebie, swoich potrzeb, emocji, nie rozwija wystarczająco swojej autonomii i poczucia sprawstwa.

Jak zaspokajać potrzebę komunikacji w praktyce?

- analizować zachowania dziecka i starać się zrozumieć, jakie potrzeby dziecko komunikuje;
- obserwować, co komunikuje dziecko (werbalnie i niewerbalnie), okazywać zainteresowanie tym, co chce przekazać, reagować na gesty, dźwięki i próby komunikacji;
- być dostępnym emocjonalnie, akceptować i traktować z szacunkiem wszystkie emocje dziecka, odzwierciedlać oraz pomagać dziecku je wyrazić;
- zwracać uwagę na to, aby mowa ciała (postawa, gesty, mimika) była spójna z tym, co chcemy przekazać dziecku;
- wykorzystywać wszystkie momenty codziennego życia do wrażliwej i pełnej szacunku interakcji z dzieckiem: każdego dnia witać dziecko po imieniu, rozmawiać z dziećmi w trakcie posiłku i podczas zmieniania pieluszki, powtarzać słowne rytuały, takie jak powitanie i pożegnanie;
- mówić do dziecka prostymi zdaniami, powtarzać jego wypowiedzi czy wokalizy, dawać czas na wypowiedzenie się, zadawanie pytań, dbać o równowagę w mówieniu i słuchaniu;
- opisywać doświadczenia dzieci, nazywać czynności (co robi opiekunka, co robi dziecko) i przedmioty, żeby dziecko wiedziało, co będzie się z nim działo;
- śpiewać z dziećmi piosenki, powtarzać rymowanki i zabawy paluszkowe (łączyć słowa z gestami, ruchem, rytmem); w zabawach słownych w zależności od potrzeb dzieci używać słów dźwiękonaśladowczych, takich jak odgłosy zwierząt („ko ko”, „kwa kwa”) i rzeczy („brum brum”, „ciuch ciuch”);
- przeglądać z dziećmi książeczki obrazkowe, czytać, opowiadać w ciekawy sposób;
- stwarzać dzieciom możliwość samodzielnego porozumiewania się, w razie potrzeby wspierać komunikację między dziećmi, pomagać im zrozumieć się nawzajem.

POTRZEBA RELACJI SPOŁECZNYCH

Jest to potrzeba bycia z innymi ludźmi, budowania i utrzymywania kontaktu, tworzenia relacji i więzi – na początku z bliskimi i znaczącymi osobami, a następnie z innymi ludźmi: dorosłymi i dziećmi. To także potrzeba bycia zauważonym, akceptowanym, ważnym dla innych, bycia częścią grupy, uczenia się i przestrzegania podstawowych zasad społecznych, które wspierają współpracę i relacje z innymi.

ZASPOKAJANIE	NIEZAUWAŻANIE POTRZEBY (np. stawianie granic bez wyjaśnienia sytuacji, nieokreślanie zasad udziału w życiu grupy, separowanie dzieci, kontrolowanie każdej ich interakcji)
• pomaga dziecku czuć, że jest na swoim miejscu – jest akceptowane takie, jakie jest (w rodzinie i w grupie); • uczy dziecko współpracy; • pozwala doświadczać różnych ról społecznych, dzielić z innymi emocje (np. smutek, radość), stopniowo odnajdywać się w świecie podstawowych reguł, wykazywać empatię i troskę o innych; • uczy prosić o pomoc i proponować ją innym.	• zwiększa prawdopodobieństwo pojawienia się u dziecka odruchów wycofania, izolacji, nieśmiałości, unikania grupy i kontaktów, silnych napięć lub impulsywności i zachowań agresywnych, które mogą być próbą poradzenia sobie z poczuciem osamotnienia i brakiem swojego miejsca; • obniża odporność dziecka na konflikty i na sytuacje, w których ktoś mu czegoś odmawia; • może powodować trudności w rozumieniu komunikatów innych osób i problemy w zrozumieniu podstawowych zasad społecznych, co może objawiać się buntem lub uległością.

Jak zaspokajać potrzebę relacji społecznych w praktyce?

- tworzyć oparte na szacunku i uważności indywidualne relacje z dziećmi, które są bazą do stopniowego budowania relacji pomiędzy dziećmi;
- dbać o to, aby dzieci miały okazję poznać się, budować poczucie wspólnoty w grupie, na przykład poprzez codzienne rytuały, wspólne powitania, czytanie, zabawy integracyjne, rozmowy w trakcie posiłku, spacery;
- aranżować przestrzeń w taki sposób, aby zabawa i komunikacja była możliwa w parach, w małych grupach lub w całej grupie;
- stopniowo wprowadzać podstawowe zasady społeczne adekwatne do wieku dzieci i ich możliwości (np. „Jemy przy stole", „Bawimy się wodą na tarasie");
- umożliwiać dzieciom obserwowanie i naśladowanie innych dzieci przy jednoczesnym modelowaniu właściwych zachowań (np. dzielenia się i czekania na swoją kolej);
- dbać o wspólne świętowanie i celebrowanie urodzin i innych ważnych dla grupy dni;
- umożliwiać dzieciom doświadczanie tego, że jesteśmy do siebie podobni, ale również różnimy się od siebie (ja to lubię, a ktoś inny lubi to samo lub coś innego);

- zapewniać dzieciom dużo materiałów, które sprzyjają wspólnej zabawie, a nie rywalizacji (np. przesypywanie kaszy, budowanie z klocków, zabawy piłkami);
- uczyć zwracania się o pomoc i udzielania pomocy;
- wspierać dzieci w uczeniu się odmawiania (w sposób akceptowany społecznie);
- spokojnie reagować na konflikty i rozmawiać z dziećmi (ważne, aby zachować bezstronność, akceptować, że konflikty się pojawiają, i uczyć je rozwiązywać);
- stwarzać okazję do budowania współodpowiedzialności: wspólnie sprzątamy, razem nakrywamy do stołu, wspólnie podejmujemy niektóre decyzje (początki negocjowania; np.: „Czy wyjdziemy dziś na spacer, czy pobawimy się w ogrodzie?");
- umożliwiać dzieciom wchodzenie w różne role (np. jedno dziecko dzwoni dzwoneczkiem na powitanie grupowe, a inne jest dyżurnym podczas posiłku);
- stwarzać okazję do odgrywania różnych ról społecznych (np. swobodne zabawy tematyczne: w sklep, w lekarza, w dom).

POTRZEBA POZNAWCZA (CIEKAWOŚĆ I POZNAWANIE ŚWIATA)

Potrzeba poznawania świata z otwartością i ciekawością – rozumienia otoczenia, siebie samego i innych ludzi – jest związana z naturalną skłonnością dziecka do eksploracji otoczenia – badania, odkrywania, zadawania pytań, stawiania hipotez, rozwiązywanie problemów, poszukiwania sensu.

ZASPOKAJANIE	NIEZAUWAŻANIE POTRZEBY (np. złe zorganizowanie przestrzeni, w której bawią się dzieci, w tym zbyt dużo bodźców lub zbyt uboga oferta instytucji, nie pozwalająca dzieciom na własne doświadczanie)
• wspiera ciekawość dziecka, jego gotowość do uczenia się oraz rozwój uwagi, pamięci, języka, myślenia, planowania, kontroli impulsów; • umożliwia dziecku pytanie, badanie, angażowanie się w zadania, czerpanie radości z poznawania i uczenia się nowych rzeczy; • wspiera kreatywne podchodzenie do nowych doświadczeń, formułowanie wniosków, inicjowanie aktywności poznawczych.	• prowadzi do wycofania się lub unikania aktywności, frustracji przy próbach uczenia się nowych rzeczy, trudności z koncentracją, impulsywności i lęku przed popełnieniem błędu, obniżonej motywacji, apatii, braku inicjatywy; • może być powodem pojawienia się u dziecka przekonania, że świat nie jest ciekawy, a uczenie się jest trudne i związane z nieprzyjemnym wysiłkiem.

Jak zaspokajać potrzebę poznawczą w praktyce?

- obserwować, czym dzieci się interesują, co lubią robić, a czego nie lubią;
- aranżować przestrzeń w taki sposób, aby w sali były strefy rozwojowe wyposażone w zróżnicowane zabawki, ciekawe przedmioty, książki, materiały zgodnie z aktualnymi potrzebami dzieci, ich zainteresowaniami oraz wiekiem i możliwościami rozwojowymi;
- inicjować zabawy w oparciu o aktualne potrzeby i zainteresowania dzieci, porę roku lub ważne wydarzenia, którymi dzieci żyją (np. obok żłobka jest plac budowy);
- dostosowywać czas zabawy do potrzeb i możliwości rozwojowych dzieci – gdy dzieci interesują się jakimś tematem, stwarza to wiele okazji do jego badania i doskonalenia umiejętności;
- umożliwiać dzieciom poznawanie świata poprzez badanie materiałów o różnych fakturach i przedmiotów o różnych strukturach; oglądanie, smakowanie i eksperymentowanie (np. zabawy w mieszanie różnych produktów – mąki z wodą, piasku z wodą, kolorów farb, aby uzyskać nowy kolor);
- umożliwiać poznawanie dźwięków poprzez słuchanie różnych odgłosów i nazywanie ich (np. odgłosów natury, odgłosów zwierząt, odgłosów z otaczającego nas świata);
- umożliwiać dzieciom budowanie z różnorodnych klocków, tub, pudełek, mas plastycznych, foremek;
- organizować dzieciom czas na samodzielne eksperymentowanie i odkrywanie poprzez aranżację różnych przestrzeni do zabawy – pojemniki do zabawy wodą, przelewanie wody z kubeczka do kubeczka, wyławianie przedmiotów, pojemniki z naturalnymi materiałami (np. szyszki, żołędzie, suche liście), pojemniki do przesypywania i zabaw masami plastycznymi i sensorycznymi;
- organizować doświadczenia, w których dzieci mają możliwość poznawania różnych cech przedmiotów (kolory, kształty, wielkość, waga), pór roku itp.;
- obserwować z dziećmi różne zjawiska przyrody i wspierać je w ich zrozumieniu (np. zimą nosimy rękawiczki, wkładamy kalosze, kiedy pada deszcz);
- stwarzać możliwość badania i próbowania nowych rzeczy bez wzbudzania u dzieci poczucia lęku przed oceną.

POTRZEBA ZABAWY

Potrzeba zabawy jest w rozwoju tak ważna jak potrzeby biologiczne i bliski kontakt – jest kluczową potrzebą rozwojową dzieci, ich głównym sposobem uczenia się i rozwoju. Jest naturalnym językiem, w którym dziecko poznaje świat oraz radzi sobie z tym, co dla niego ważne.

ZASPOKAJANIE	NIEZAUWAŻANIE POTRZEBY (np. zbyt intensywne oferowanie dzieciom zorganizowanych zajęć lub odwrotnie – brak reakcji dorosłych na aktualne zainteresowania dzieci)
• pomaga dziecku zaspokajać wewnętrzną ciekawość, daje przestrzeń na kreatywność, umożliwia rozumienie świata (dzieci odtwarzają codzienne sytuacje, przeżywają trudne doświadczenia); • wspiera rozwój fizyczny i psychiczny, komunikację i relacje z innymi, wytrwałość i radzenie sobie z sukcesem i porażką; • sprawia, że dziecko jest zaangażowane i spontaniczne, że wykorzystuje zabawę do rozwiązywania problemów i że reguluje się w zabawie (jest spokojniejsze i szczęśliwe).	• powoduje, że dziecko stopniowo traci naturalne zainteresowanie światem, a na jego miejsce pojawia się apatia, brak inicjatywy, trudności w koncentracji, szybka frustracja; • sprawia, że dziecko może reagować impulsywnie i przejawiać agresję oraz że traci naturalną okazję do poznawania świata i regulowania własnych aktywności, przeżyć i emocji.

Jak zaspokajać potrzebę zabawy w praktyce?

- tworzyć spokojną i przyjemną atmosferę w czasie zabaw;
- dbać o jakość wspólnej zabawy, na przykład poprzez zapewnienie odpowiedniej liczby zabawek;
- obserwować potrzeby, zainteresowania, fascynacje dzieci związane z zabawą, zabawkami i materiałami;
- dostosowywać czas na zabawę do możliwości dzieci (zabawy trwają tak długo, jak długo dzieci się nimi interesują);
- stwarzać dzieciom jak najwięcej okazji do samodzielnego odkrywania, badania oraz wielokrotnego wracania do ulubionych aktywności;
- towarzyszyć dzieciom, podążać za ich zainteresowaniami, inspirować do podejmowania różnych aktywności;
- reagować na trudne sytuacje w trakcie zabawy, wspierać dzieci w poszukiwaniu rozwiązań;
- aranżować bezpieczną i inspirującą przestrzeń, z podziałem na strefy rozwojowe, aby dzieci mogły bawić się samodzielnie, w parach, w małych grupach i w dużej grupie;
- zachęcać dzieci do wspólnych zabaw, szanując naturalną w tym wieku potrzebę zabawy „częściowo razem, częściowo osobno”;
- tworzyć otoczenie, w którym różnorodne materiały i zabawki są dostępne i znajdują się w zasięgu dzieci, tak aby mogły one same decydować o tym, czym chcą się zajmować, i wiedziały, gdzie ją później odłożyć;
- aranżować rozwojowe strefy zabaw, takie jak: strefa wspólnego czytania (książeczki, które dzieci będą mogły same przeglądać lub poprosić opiekunkę o ich przeczytanie), strefa zabaw konstrukcyjnych (różne rodzaje klocków), strefa zabaw manipulacyjnych (zabawki wymagające dopasowywania elementów), strefa zabaw sensorycznych (piłeczki o różnych fakturach, masażery, szczoteczki o twardym i miękkim włosiu, duże pojemniki z makaronem, ryżem i innymi naturalnymi produktami);

- gromadzić różne materiały do zabaw wielozmysłowych (np. piasek, ryż, masy plastyczne, piasek kinetyczny, ciastolina, instrumenty, zabawa światłem), zabaw twórczych, manipulacyjnych i konstrukcyjnych oraz różnorodne książki, bajki, ilustracje;
- zapewniać jak najwięcej okazji do swobodnego ruchu, eksplorowania natury i zabaw na dworze;
- dbać o to, żeby zaplanowane i zorganizowane zabawy wynikały bezpośrednio z zainteresowań i doświadczeń oraz potrzeb rozwojowych dzieci oraz żeby zawsze były tylko ofertą, a nie obowiązkiem dla dzieci.

II.2. Interakcje jako podstawa rozwoju dziecka

JAK BUDOWAĆ RELACJE Z MAŁYM DZIECKIEM?

Uważne relacje z troskliwą osobą dorosłą pomagają zbudować solidne podstawy dla architektury mózgu dziecka oraz dla jego przyszłego zdrowia i dobrego samopoczucia[8].

Kiedy niemowlę lub małe dziecko gaworzy, gestykuluje lub płacze, a dorosły reaguje kontaktem wzrokowym, słowami lub uściskiem, ta interakcja polegająca na wymianie zdań – znana jako „serve and return”[9] – pomaga budować i wzmacniać połączenia neuronowe w mózgu dziecka. Połączenia te są niezbędne do rozwoju umiejętności komunikacyjnych i społecznych. Podobnie jak w przypadku gry w tenisa, wymiana spojrzeń, sygnałów i słów jest nie tylko zabawą, lecz także dobrą praktyką pozwalającą rozwijać umiejętności.

W codziennym życiu placówki chodzi o uważność opiekunki na sygnały płynące od dziecka. Opiekunka zwraca uwagę na to, w którą stronę dziecko patrzy, na co wskazuje, w którą stronę obraca ciało. Jest wrażliwa na jego mimikę i na słowa, jakie dziecko wypowiada. Chodzi też o to, żeby w zrozumiały i szybki sposób zareagować na „serw” dziecka – odpowiedzieć spojrzeniem, uśmiechem, słowami, wyciągnięciem ręki czy przybliżeniem się. Nie musi być to „duże” działanie. Ważne, żeby podtrzymać i przedłużyć kontakt. Tak właśnie tworzą się relacje responsywne.

Responsywne relacje są niezbędne do budowania zdrowej architektury mózgu, a brak takich relacji może stanowić poważne zagrożenie dla rozwoju i dobrego samopoczucia dziecka.

[8] Tekst opracowany na podstawie: Center on the Developing Child, *Serve and Return*, Harvard University, https://developingchild.harvard.edu/key-concept/serve-and-return/, [dostęp: 22 lutego 2026].

[9] Terminy zaczerpnięte z gry w tenisa: „serve and return” można przetłumaczyć jako serwowanie i odbiór – przyp. redakcji.

Zdrowa architektura mózgu zależy od solidnych fundamentów zbudowanych przez stabilne relacje z troskliwymi dorosłymi oraz przez pozytywny wpływ środowiska rozwojowego dziecka. Kiedy reakcje dorosłych na dziecko są niespójne, negatywne lub kiedy po prostu ich nie ma, rozwój struktury mózgu może zostać zakłócony, co może mieć długotrwałe skutki dla zdrowia i dobrego samopoczucia dziecka. Ciągły brak interakcji typu „serve and return" nie tylko pozbawia mózg pozytywnej stymulacji, której tak bardzo on potrzebuje, lecz także aktywuje toksyczną reakcję organizmu na stres.

WYKORZYSTYWANIE KAŻDEJ SYTUACJI DO BUDOWANIA RELACJI Z DZIEĆMI

Dzieci komunikują się intensywnie znacznie wcześniej niż rozwija się u nich umiejętność wypowiadania słów. Komunikują się, by realizować różne cele: pragną przyciągnąć uwagę dorosłego albo zainteresować go przedmiotami lub zdarzeniami z najbliższego otoczenia. Komunikują się wreszcie, żeby czuć przyjemność z bycia z innymi.

Dzieci szybko rozwijają umiejętność zwracania uwagi opiekunki na coś, co jest dla nich ważne i interesujące. Już 9-miesięczne dziecko potrafi wskazywać obiekt, na którym skupia się jego uwaga. Jest także w stanie podążać za gestem wskazywania oraz kierunkiem spojrzenia drugiej osoby. Potrafi robić coś na zmianę z drugą osobą (raz ty – raz ja): bierze i oddaje zabawkę, wydaje dźwięki na zmianę z inną osobą. Dzieci używają wielu środków komunikacji: płaczą, wydają odgłosy, gaworzą, zmieniają mimikę, używają ruchów ciała, szukają kontaktu wzrokowego, wykonują gesty (np. kręcą głową).

Około 12. miesiąca życia dzieci wykształcają umiejętność zdobywania wiedzy o sobie w oparciu o wyraz twarzy dorosłego. Korzystają z tej reakcji, żeby podejmować własne decyzje.

Stopniowo – jedne dzieci szybciej, a inne wolniej – zaczynają używać werbalnych środków komunikacji. Warto wspomnieć na przykład o strategii „naprawiania komunikacji" – dziecko ponawia komunikat, gdy nie uzyska odpowiedzi lub nie osiągnie zamierzonego celu.

W miarę rozwoju dzieci coraz bardziej aktywnie modyfikują swoje działanie pod wpływem informacji zwrotnej płynącej od osoby, z którą są w relacji, budując w ten sposób podstawy wspólnej zabawy i współpracy. Coraz częściej komunikują się z innymi, by dzielić się swoim doświadczeniem. Widzimy to na przykład w zabawie, kiedy opiekun szuka brakujących klocków, a dziecko wskazuje na koszyk, pod którym, jak przypuszcza, się one „ukryły".

Już w okolicach 24. miesiąca dzieci formułują krótkie wypowiedzi (dwuwyrazowe zdania), w których wprowadzają do rozmowy nowe informacje („Auto bam", „Kasza dobre") lub zadają pytania („Mama pa-pa?"). Dzieci bacznie obserwują to, co mówią i robią inne osoby, i wyciągają z tego wnioski – rozpoznają ich intencje.

Warto zostawiać dziecku duże pole do brania odpowiedzialności za proces komunikacji. Oznacza to, że na przykład wyciąganie piłki, która wtoczyła się pod stolik, albo naprawianie zburzonej wieży z klocków nie powinno być zadaniem opiekunki. Jeśli dzieci będą miały szansę wykazania się swoją inicjatywą, będą budować w sobie poczucie sprawstwa i wpływu.

RELACJE OPIEKUNKA–DZIECKO

Opiekunka w żłobku, klubie dziecięcym czy u dziennego opiekuna ma duży wpływ na jakość wspólnej zabawy dzieci. Swoimi działaniami rozwija poczucie wspólnoty – zarówno dzieci z innymi dziećmi, jak i dzieci z opiekunkami.

Margaret Brennan[10] wskazuje, że budowanie takiego poczucia wspólnoty zachodzi dzięki tak zwanej **„kulturze czułości”**, tworzonej przez opiekunki, które z uwagą, cierpliwością, humorem i osobistym zaangażowaniem pomagają małym dzieciom czuć się jak w domu i wchodzić w rytm i zasady grupy.

→ Postawa: ***Cieszę się, że jesteś***

Opiekunka może ją wykazać, uśmiechając się, dotykając, przytulając, zwracając się do dziecka po imieniu, inicjując rozmowę z rodzicem w otwarty i serdeczny sposób.

→ Postawa: ***Ja znam ciebie, ty znasz mnie*** – wiem, kogo lubisz, z kim się najczęściej bawisz, jakie ważne wydarzenia ostatnio działy się w twoim życiu, jakie są twoje plany na dziś.

Opiekunka wykazuje taką postawę, rozmawiając z dzieckiem i z rodzicami o codziennych doświadczeniach, zauważając na przykład nowe słowo użyte przez dziecko albo przyniesioną przez nie zabawkę. Może też towarzyszyć dziecku przy pierwszych samodzielnych aktywnościach lub przy tych, które wymagają interakcji z innymi dziećmi.

→ Postawa wrażliwości i elastyczności

Opiekunka jest uważna na potrzeby dziecka i jego sygnały. Kiedy dziecko nie chce uczestniczyć w zabawie, opiekunka reaguje na to w przyjacielski sposób, żeby dać dziecku znać, że ma jego uczucia na uwadze i nie zmusza go do uczestnictwa.

[10] Brennan M. A. (2005). *“They just wanna be with us”. Young children learning to live the culture. A post-Vygotskian analysis of young children’s enculturation into childcare settings*, Wellington: University of Wellington (rozprawa doktorska).

→ **Obserwacja bez ingerencji**

Podczas dziecięcych zabaw opiekunka jest blisko i uważnie obserwuje ich aktywność. Umożliwia dzieciom podejmowanie wyzwań bez swojej pomocy (np. wdrapywanie się na przeszkodę czy konstruowanie budowli z miękkich klocków), w przypadku konfliktów daje dzieciom czas na samodzielne ich rozwiązanie.

→ **Pytający wzrok**

Dzieci regularnie spoglądają na opiekunkę podczas zabawy z innymi. Patrzą na dorosłego podczas zabawy z różnych powodów: gdy są niepewne lub potrzebują pomocy; gdy chcą sprawdzić, czy nadal się nimi zajmuje; gdy coś jest nie tak; gdy potrzebują kontaktu; gdy dzieje się coś ekscytującego lub niebezpiecznego.

Samym kontaktem wzrokowym opiekunka może pokazać, że jest przy dziecku i monitoruje jego zachowanie. Spojrzenie z dezaprobatą wystarczy niektórym dzieciom do tego, aby się zatrzymać, podczas gdy większość dzieci zinterpretuje je jako brak reakcji, czyli aprobatę. Dlatego bardzo ważne jest, aby opiekunka zwracała pełną uwagę na dzieci, gdy są zaangażowane w swobodną zabawę: nie tylko ze względu na ich poczucie bezpieczeństwa i akceptacji, lecz także po to, żeby nie dopuszczać do przekraczania ustalonych granic.

→ **Wspólna zabawa z dziećmi**

Opiekunka może wzbogacić zabawę lub zachęcić dzieci do rozpoczęcia aktywności. Jest to szczególnie ważne w przypadku małych dzieci oraz dla tych, które są nowe w grupie. Opiekunka może na przykład opowiadać historie, które inspirują je do zabawy w udawanie czegoś lub kogoś, do rysowania lub do budowania konstrukcji.

→ **Dawanie dzieciom szansy, by troszczyły się o siebie nawzajem**

Opiekunka pomaga dzieciom pocieszyć smutną koleżankę lub kolegę. Może zachęcać starsze dzieci, aby pomagały młodszym w zabawach, zakładaniu kurtek i tym podobnych czynnościach. Dzieci powinny mieć możliwość angażowana się w sprzątanie czy nakrywanie do stołu, które jest wyrazem dbania o społeczność.

WSPIERANIE POŻĄDANYCH ZACHOWAŃ DZIECI

Wyzwaniem w pracy opiekunek jest wspieranie procesu wychowawczego, rozumianego jako uczenie dzieci norm społecznych i zasad życia w grupie. Opiekunka jest dla małych dzieci przewodniczką

w świecie reguł i zasad oraz strażniczką ich bezpieczeństwa – musi określać granice, których nie można przekroczyć. Warto więc ustalić w gronie kadry, jak mają wyglądać te granice i zawczasu przewidzieć ewentualne zagrożenia. Oznacza to, że przede wszystkim **zapobiegamy**, a potem **reagujemy** na niewłaściwe zachowania.

1. Zapobieganie to między innymi:

→ **Modelowanie własnym przykładem**

Modeluj zachowania dzieci, robiąc to, co chcesz, żeby dzieci też robiły, na przykład: myj ręce, siadaj z książką na dywanie, inicjuj sprzątanie, mów spokojnym głosem, nawiązuj kontakt wzrokowy z osobą, z którą rozmawiasz, używaj zwrotów grzecznościowych, bądź życzliwa, nie korzystaj przy dziecku z telefonu.

→ **Organizacja przestrzeni**

Dbaj o to, żeby miejsce, w którym bawią się dzieci, było dla nich bezpieczne i żeby mogły swobodnie realizować w nim swoje pomysły. Jeśli na przykład widzisz, że dzieci przepychają się w wąskim przejściu do łazienki, zorganizuj przestrzeń tak, żeby miały dużo miejsca dla siebie albo żeby nie musiały myć rąk jednocześnie. Jeśli szybko jeżdżą dużymi samochodami, potrącając inne dzieci, zdecyduj, gdzie lub kiedy mogą ich używać. Sprzęty i urządzenia, zabawki, materiały, których dzieci nie mogą ruszać, powinny być dla nich niedostępne. Trzymaj cenne i niebezpieczne przedmioty poza ich zasięgiem.

→ **Dbanie o ogólny komfort fizyczny i psychiczny dzieci**

Zadbaj o to, żeby dzieci nie były głodne, zmęczone lub znudzone. Zmęczenie hałasem, zbyt wysoka temperatura w sali, głód i pragnienie zwiększają poziom irytacji dzieci i powodują, że dzieci stają się bardziej drażliwe i skłonne do wybuchów.

→ **Wprowadzanie jasnych i prostych zasad i reguł**

Dawaj dzieciom wskazówki dotyczące pożądanych zachowań, na przykład: „Przed śniadaniem myjemy ręce", „Oglądamy książki na kanapie", „Odkładamy buty na półkę". Uwaga: tych zasad nie może być dużo i powinny być one sformułowane w formie **pozytywnych wskazówek**. Powinny też być konkretne (np. „Pluszaki mają swoje miejsce w koszu", a nie „Sprzątamy po zabawie").

→ **Wzmacnianie**

Zauważanie i wzmacnianie zachowań, jakich oczekujemy, jest niezbędne. Pilnuj jednak, żeby twoje „wzmocnienia" odnosiły się do tego, co dziecko zrobiło (np. „Powkładałeś wszystkie kredki do pudełka", „Widzę, że buty są już na półeczce"), a nie były ogólną oceną („Jesteś bardzo grzeczny", „Jesteś porządna").

2. Reagowanie na niepożądane zachowania, to na przykład:

→ **Przekierowanie zachowań z niepożądanych na oczekiwane**

Pamiętaj, że informacje, które mają spowodować zmianę zachowania, powinny być konkretne: (np. „Połóż samochód na tej półce", a nie „Sprzątnij samochód"; „Usiądź tu koło mnie", a nie „Bądź grzeczny");

Staraj się dawać dzieciom wskazówki odnośnie zachowań, których oczekujesz (np. „Zobacz, możesz bawić się **tymi** samochodzikami", zamiast „Nie zabieraj Leonowi samochodu"; „Proszę, tu masz papier do rysowania", zamiast „Nie rysuj na ścianie").

Koniecznie upewnij się, że dziecko usłyszało i zrozumiało komunikat.

Przekierowanie będzie bardziej skuteczne, jeśli najpierw zadbasz o to, żeby być z dziećmi w kontakcie (np. „Słyszę, że podoba wam się bębnienie łyżkami w stół. Po obiedzie pobawimy się w orkiestrę, przygotowałam już bębenki. Teraz jedzmy zupę").

→ **Nieskupianie się na wszystkich odstępstwach**

Jeśli to tylko możliwe, nie reaguj zbyt szybko na niewłaściwe zachowanie dzieci – dziecko czasem samo przestaje coś robić, gdy widzi, że nie zwracamy na nie uwagi. Proces uczenia się wymaga czasu i nie wszystkie zachowania od razu się utrwalą. Jeśli łapiesz się na tym, że co chwilę zwracasz dzieciom uwagę, zastanów się, czy nie powinnaś zmienić im środowiska, tak aby zapobiegać niewłaściwym zachowaniom.

→ **Przerwanie zachowań niebezpiecznych, a następnie tłumaczenie**

Opiekunka musi być strażniczką bezpieczeństwa dzieci. Kiedy więc widzisz, że dzieci robią sobie fizyczną krzywdę (albo że za chwilę tak się stanie), musisz zareagować, przerywając sytuację (np. rozdzielając dzieci, wchodząc między nie lub zdejmując je ze stołu). To od twojej uważności i spokoju zależy jednak, czy daną sytuację potraktujesz jako wymagającą interwencji, czy raczej pomocy w formie obecności i wskazówek. Nie wszystkie sytuacje konfliktowe wymagają naszej

fizycznej interwencji. Dzieci są impulsywne i nie potrafią czekać na swoją kolej, dopiero się uczą, czym jest własność, rozwijają umiejętność współdzielenia przestrzeni i zabawek. Twoja pomoc może polegać na tym, że zaopiekujesz się dzieckiem, które czeka, aż będzie mogło pobawić się wymarzoną zabawką.

→ **Dawanie wyboru**

Efektywnym sposobem regulowania zachowań jest dawanie wyboru dzieciom, tak aby mogły same podjąć decyzję. Odwraca to ich uwagę od napięcia, które odczuwają, nie mogąc zrobić tego, czego w danym momencie pragną („Chciałaś siedzieć na tym krzesełku? To może ja usiądę koło ciebie. Wybierz, gdzie mam siedzieć"). Nie warto dawać zbyt wielu opcji do wyboru, małym dzieciom wystarczą dwie: „Możesz dostać do przytulania misia albo kangurka".

→ **Dawanie czasu**

Jeśli dziecko robi coś, co jest wbrew ustalonym zasadom – ale nie jest niebezpieczne – przypomnij reguły, a potem zaczekaj, aż dziecko samo podejmie decyzję. Czasem zanim dziecko się dostosuje, musi najpierw „wysycić" to, co robi. Dotyczy to najczęściej sytuacji codziennych, takich jak robienie porządku czy przejście z jednej czynności do drugiej. Pamiętaj o modelowaniu zachowań – sama zacznij to, co chcesz, żeby dzieci robiły. Za chwilę do ciebie dołączą.

II.3. Życie społeczne małych dzieci[11]

Do lat 70. XX wieku psychologowie dziecięcy zakładali, że dzieci poniżej 4. roku życia nie są w stanie razem się bawić. Uważano, że niemowlęta nie interesują się sobą nawzajem, a dzieci, które skończyły rok, były uważane za zbyt egocentryczne. Najnowsze badania pokazują jednak, że małe dzieci czerpią podstawowe poczucie bezpieczeństwa z relacji z dorosłymi, ale chcą i potrafią nawiązywać kontakt z rówieśnikami.

Dzieci z natury są nastawione na komunikację i zaczynają porozumiewać się z innymi, kiedy tylko inni zaczynają wchodzić z nimi w interakcję. Niemowlęta są zainteresowane sobą nawzajem, próbują się dotykać (3–4 miesiąc) i rzadko boją się siebie nawzajem. Około pierwszego roku życia dzieci wykazują już złożone zachowania społeczne w stosunku do rówieśników (połączenie gestów, mimiki i wokalizacji). W wieku około 2 lat, gdy mają obok siebie matkę i rówieśnika,

[11] Tekst opracowany na podstawie: Singer, E., de Haan, D. (2007). *The social lives of young children. Play, conflict and moral learning in day-care groups*. Amsterdam: Uitgevrij SWP.

częściej próbują wciągnąć do zabawy rówieśnika, ponieważ kontakt z innym dzieckiem jest dla nich bardzo atrakcyjny.

CO DAJE MAŁYM DZIECIOM KONTAKT Z RÓWIEŚNIKAMI?

Kontakt z rówieśnikami pozwala małemu dziecku na konfrontowanie się z emocjami i pragnieniami innych – maluchy obserwują siebie nawzajem i próbują naśladować, co stanowi pierwszy krok do zrozumienia tego, co inni ludzie myślą, co czują, czego pragną.

Bawiąc się ze sobą nawzajem, a także wchodząc w konflikty, uczą się:

- dawać i otrzymywać;
- robić coś na zmianę;
- pokazywać sobie nawzajem różne czynności i naśladować;
- że jeśli będą zachowywać się przyjaźnie, to inni odpowiedzą tym samym;
- że jeśli zachowują się w sposób nieprzyjemny dla innych, to bardzo prawdopodobne, że spotka je to samo w zamian;
- że jeśli zrobi się coś źle, następnym razem można to poprawić;
- że jeśli druga osoba jest młodsza lub mniej potrafi, trzeba się do niej dostosować.

ZABAWA I EMOCJE

Dla 2–3-latków zabawa z innymi dziećmi jest jedną z największych atrakcji żłobka (lub innej placówki). Dzieci w takim wieku bawią się równolegle, razem i samodzielnie. Bardzo duże znaczenie ma zabawa w udawanie – wiąże się z coraz lepszym rozumieniem emocji przez dziecko.

Bardzo małe dzieci reagują emocjami w sposób automatyczny. Opiekunka może uczyć dzieci przeżywania emocji poprzez rozmowę z dzieckiem o tym, co ono w danym momencie przeżywa. Rozmawiać możemy też z całą grupą, aby wspólnie poszukać rozwiązania w jakiejś trudnej emocjonalnie sytuacji.

KONFLIKTY

Interakcje społeczne często prowadzą do spotkania różnych potrzeb, co może prowadzić do konfliktów.

Konflikty i kłótnie między najmłodszymi dziećmi mogą mieć różne podłoże. Dochodzi do nich na przykład wtedy, kiedy jedno dziecko robi coś, co bardzo nie podoba się drugiemu, kiedy przez nieuwagę zepsuje zabawę innym dzieciom („niefortunny wypadek") czy kiedy bardzo czegoś chce, a nie może tego dostać. Konflikty dotyczące zabawek między dziećmi półtorarocznymi i dwuletnimi świadczą o rozwoju świadomości siebie i tworzeniu granic ja–inni.

W większości przypadków dzieci rozwiązują konflikty bez udziału dorosłego. Małe dzieci stosują różne techniki radzenia sobie z konfliktami: rezygnują, próbują wymusić, szukają kompromisu. Dzieci starają się zrozumieć, co inne osoby robią i czego chcą, przyglądając się, nawiązując kontakt wzrokowy, zadając pytania lub potwierdzając emocje („Ania płacze").

Dzięki konfliktom i kłótniom dzieci uczą się: co wolno robić, a czego nie, jakie są zasady dzielenia się, co można zatrzymać dla siebie. Obserwujemy, że małe dzieci stosunkowo łatwo wracają do równowagi po kłótniach z rówieśnikami. Jeśli przed konfliktem bawiły się ze sobą, to po nim najczęściej znowu będą to robić.

Poprzez sytuacje konfliktowe dzieci uczą się, że inni również mają potrzeby, i podejmują próby rozumienia tego, co się dzieje w umyśle drugiej osoby. Zdaniem szwajcarskiego psychologa Jeana Piageta konflikty uczą dzieci, że inne osoby mają inne opinie i pragnienia – tylko w ten sposób dziecko zbliża się do przezwyciężenia tak zwanego egocentryzmu dziecięcego („inni myślą tak jak ja"). W konfliktach dzieci uczą się zasad postępowania o charakterze moralnym (np. „Nie wolno krzywdzić innych"), a także zasad dotyczących własności.

GRUPY RÓŻNOWIEKOWE

Dzieci w dużym stopniu uczą się od siebie nawzajem, dlatego warto, żeby młodsze i starsze dzieci były razem w grupie. W ten sposób każde dziecko uczy się różnych ról – od bycia najmłodszym, potrzebującym wsparcia i pomocy, do bycia najstarszym**.** Wprowadzenie grup mieszanych wiekowo ma różnorodne konsekwencje: z jednej strony, często rodzi konflikty, ponieważ pojawiają się pozycje silniejszy–słabszy; z drugiej strony, starsze dzieci uczą się, że dzięki temu, że są większe, mogą być bardziej odpowiedzialne.

Badania pokazują, że starsze dzieci starają się dostosować do młodszych, dopasowując do nich sposób komunikacji (np. mniej mówią), i że uważają się za bardziej odpowiedzialne za wykonanie danego zadania. Elly Singer w swoich badaniach doszła do wniosku, że starsze dzieci (2–3-latki) dawały wskazówki młodszym przez pokazywanie im, jak coś zrobić, komentowanie ich czynności i kierowanie ich uwagi.

Uczestnictwo w grupie mieszanej służy również młodszym dzieciom. Stwierdzono, że już w niemowlęctwie kontakty ze starszymi dziećmi stymulują rozwój społeczny. 12-miesięczne dzieci, które znajdują się w otoczeniu dzieci starszych przynajmniej raz w tygodniu, częściej aktywnie nawiązują kontakt z rówieśnikami.

II.4. Zabawa – czym jest w najmłodszych latach?[12]

Zabawa jest podstawową i naturalną aktywnością małych dzieci. Wpływa na ich całościowy rozwój, gdyż w czasie zabawy dzieci nawiązują i rozwijają relacje z innymi, zdobywają doświadczenia, nowe umiejętności i poznają świat. Dzieci angażują się w zabawę „całymi sobą" – mobilizując swoją energię fizyczną i umysłową, uwagę i emocje. Zabawa ma charakter spontanicznej aktywności, a jej reguły są zmieniane przez same dzieci. Zabawa dzieci nie ma końca.

NAUKA TO ZABAWA? ZABAWA TO NAUKA!

Dzieci w sposób naturalny wybierają zabawy, które są dla nich ciekawe, które otwierają im drogę do nowych odkryć oraz które są adekwatne do ich aktualnych potrzeb, poziomu rozwoju, zainteresowań czy nastroju. To aktywność, nad którą całkowicie panują, a gdy czują się bezpiecznie, zdobywają wiele nowych doświadczeń. W czasie zabaw dzieci uczą się na zasadzie prób i błędów, bez obaw, że poniosą porażkę.

Zabawa stwarza dzieciom wiele możliwości do aktywnego uczenia się, poznawania świata oraz zdobywania wiedzy i jej porządkowania. Kiedy dziecko buduje wieżę z klocków, zdobywa wiedzę o kształtach i równowadze, kształtuje koordynację wzrokowo-ruchową, myślenie przestrzenne i kreatywność. Podczas zabaw w piaskownicy dziecko uczy się, że do wypełnienia większego kubeczka potrzeba więcej piasku niż do wypełnienia mniejszego, co wprowadza elementy podstawowej wiedzy matematycznej oraz fizycznej, na przykład na temat ilości oraz objętości. Zabawa pozwala eksperymentować na prostszych czynnościach, by później połączyć je w umiejętności wyższego rzędu. Zabawa wspomaga proces rozwiązywania problemów i posługiwania się różnymi przedmiotami.

[12] Tekst opracowano na podstawie publikacji *Małe Dzieci warte Poznania. Program opiekuńczo-edukacyjny dla żłobków i klubów dziecięcych*, wyd. Instytut Małego Dziecka, 2013, Poznań.

ZABAWA ZASPAKAJA PODSTAWOWĄ W TYM WIEKU POTRZEBĘ RUCHU

Zdrowe dziecko to dziecko w ruchu – ma potrzebę kołysania, bycia noszonym, raczkowania, czołgania, biegania, swobodnego poruszania się, wspinania, skakania, turlania, ćwiczenia zmysłu równowagi. Ruch sprawia dziecku ogromną przyjemność, pozwala też wyładować nadmiar emocji i nagromadzoną energię. Dzięki ruchowi dzieci mogą aktywnie poznawać i badać świat oraz nawiązywać pierwsze kontakty społeczne. By dziecko mogło swobodnie bawić się w ruchu, potrzebna jest bezpieczna i urozmaicona przez różne sprzęty przestrzeń oraz pełen energii i entuzjazmu dorosły.

ZABAWA TO UCZENIE SIĘ ZA POMOCĄ WSZYSTKICH ZMYSŁÓW

Szczególnie w pierwszych trzech latach życia, dziecko uczy się i zdobywa wiedzę o świecie, wąchając, smakując, obserwując, słuchając i przemieszczając się. Dzięki zabawom, które dostarczają zróżnicowanych wrażeń zmysłowych, tworzą się nowe powiązania między komórkami nerwowymi w mózgu i wzmacniają te już istniejące. Im więcej wielozmysłowych doświadczeń, tym bardziej zróżnicowany i bogaty sposób, w jaki dziecko poznaje to, co je otacza. Do pełnych pasji zabaw, dzieci potrzebują w swoim otoczeniu swobodnego i stałego dostępu do ciekawych materiałów i przedmiotów, które rozwiną ich zmysły.

ZABAWA SPRZYJA ROZWOJOWI EMOCJONALNEMU DZIECI

Obserwując zabawę dzieci, wiele można dowiedzieć się o ich życiu emocjonalnym – o tym, co jest aktualnie dla nich ważne. Zabawa pozwala wyrazić emocje i uczucia przeżywane przez dzieci. W zabawie dzieci na nowo odgrywają swoje codzienne przeżycia, próbując je uporządkować, lepiej zrozumieć i poradzić sobie z nimi. Na przykład dziecko, które boi się psów, może chętnie bawić się „w psy", badając i oswajając swoje lęki oraz ucząc się tego wszystkiego, co się z psem i opieką nad nim wiąże (szczekając, chodząc na smyczy, budując budy, bawiąc się w szkolenie psów, tak by nie robiły krzywdy i słuchały człowieka).

Zabawy są sposobem na wspólne chwile spędzone z dzieckiem oraz na budowanie i pogłębianie wzajemnej bliskości. Dobry kontakt, który się rozwija pomiędzy opiekunką a dzieckiem, jest podstawą jego poczucia bezpieczeństwa i dobrego samopoczucia w żłobku. Dzięki temu dziecko może nawiązywać kontakty z innymi opiekunkami i innymi dziećmi oraz zdobywać nowe doświadczenia.

ZABAWA WSPIERA ROZWÓJ SPOŁECZNY

Bawiąc się, dzieci budują relacje społeczne i trenują cały zakres umiejętności społecznych. Pierwsze zabawy, w których uczestniczą, to tak zwane zabawy interakcyjne, czyli zabawy oparte na wzajemnej wymianie między dzieckiem a opiekunem. Już od czwartego miesiąca życia można wprowadzać zabawy z dziećmi oparte na wymianie: opiekun pozostaje w kontakcie wzrokowym, naśladuje dźwięki, mimikę i ruchy ciała dziecka. Od około ósmego miesiąca życia dziecko przejmuje inicjatywę i na zmianę z opiekunem naśladują się wzajemnie (np. w zabawie „a kuku"). Interakcje oparte na wzajemności, z dużym zaangażowaniem każdej ze stron, przynoszą poczucie kontaktu i wzajemnego zrozumienia, a dzięki temu wzmacniają wzajemną bliskość.

Ostatnie badania przyniosły zmianę w postrzeganiu tego, jak małe dzieci bawią się i rozwijają kontakty społeczne. Wcześniej uważano, że dzieci poniżej trzeciego roku życia nie potrafią się wspólnie bawić, bo są zbyt egocentryczne: nie interesują się sobą, nie potrafią robić niczego wspólnie, ich kontakty są głównie konfliktowe. Jednak badania, których źródłem są przede wszystkim obserwacje dzieci w placówkach opieki pozarodzinnej, pokazują, że od najwcześniejszego wieku uwagę dzieci przyciągają inne dzieci: podążają za nimi wzrokiem, zaczynają dotykać, nie boją się siebie, są bardzo tolerancyjne. Od początku są nastawione na kontakty z rówieśnikami, na komunikację, obserwację, naśladowanie. Dzieci są dla siebie bardzo ważne, bo tylko między nimi tworzą się więzi polegające na równości, równorzędności i wzajemności. Dorośli nigdy nie staną się równorzędnymi partnerami w zabawie i nigdy nie będą tak wytrwali i bezpośredni jak rówieśnicy.

Pomiędzy 6. a 12. miesiącem życia obserwuje się pierwsze formy wzajemnego naśladownictwa między dziećmi: nawiązywania kontaktu wzrokowego, współpracy polegającej na robieniu czegoś na zmianę. Już półtoraroczne dziecko potrafi wczuć się i zrozumieć nastrój oraz działania innego dziecka, co jest podstawą do tego, by móc naśladować jego działanie lub włączyć się do zabawy. Dla większości dwu- i trzylatków zabawa i przebywanie z innymi to bardzo duża atrakcja. Badania wskazują, że w trakcie swobodnej zabawy dzieci są przez większość czasu obok siebie, bawiąc się wspólnie lub równolegle. Pozostały czas spędzają na zabawie samotnej lub na przyglądaniu się rówieśnikom oraz na zabawie z opiekunką. Okazuje się również, że częściej komunikują się ze sobą nawzajem niż z opiekunkami.

Najbardziej charakterystyczną formą zabawy w drugim i trzecim roku życia jest „częściowo razem, częściowo osobno", gdy zabawy wspólna i samotna przeplatają się wzajemnie, pomysły dzieci mieszają się, a po chwilach wspólnej aktywności dzieci odchodzą do innych zabaw.

W trzecim roku życia dziecka pojawia się zabawa wspólna, czyli zabawa ze wspólnym celem i planem. Dzięki rozwojowi mowy dochodzi między dziećmi do podziału zadań w zabawie. Stopień współpracy w tym wieku zależy w dużym stopniu od wsparcia dorosłych.

FORMY WSPÓLNYCH ZABAW MAŁYCH DZIECI

- Przyglądanie się sobie – dziecko uważnie obserwuje otoczenie i inne dzieci, by zrozumieć, co się wokół niego dzieje;
- Zabawa równoległa – dzieci bawią się blisko siebie, z wykorzystaniem podobnych przedmiotów, naśladują się wzajemnie, wymieniają przedmiotami, wchodzą w krótkie interakcje;
- Zabawa „częściowo razem, częściowo osobno" – zabawa wspólna i samotna przeplatają się ze sobą, partnerzy w ramach jednej zabawy często postępują według własnych pomysłów;
- Zabawa wspólna – ze wspólnym celem i pomysłem na zabawę.

II.5. Codzienne przebywanie z dziećmi na powietrzu

Codzienne zabawy dzieci w otoczeniu przyrodniczym są integralną częścią życia żłobka, klubu dziecięcego czy dziennego opiekuna. Rezygnacja z wyjścia na powietrze powinna zdarzać się tylko wyjątkowo, a nie być codzienną praktyką.

Przebywanie w otwartej przestrzeni daje dzieciom dużo więcej możliwości ruchu niż sala, a – jak wiadomo – ruch jest dla najmłodszych jednym z najlepszych motorów rozwojowych. Dodatkowo przyroda dostarcza dzieciom bogatych bodźców sensorycznych: dźwięków, zapachów, faktur i zmieniających się warunków. Zabawy na zewnątrz często stają się też inspiracją do dalszych aktywności podejmowanych już w placówce.

Badania pokazują, że dzieci, które często i regularnie spędzają czas na świeżym powietrzu, mają dostęp do wielu bodźców rozwojowych, które umożliwiają zdobywanie wiedzy „z pierwszej ręki". Takie doświadczenia sprzyjają doskonaleniu umiejętności praktycznych, zdobywaniu wiedzy oraz kształtowaniu trwałego, pozytywnego nastawienia do aktywnego spędzania czasu i szacunku wobec natury.

CO DAJE REGULARNE PRZEBYWANIE W NATURZE?

Zgodnie z licznymi badaniami, regularny kontakt z przyrodą:

- **stymuluje rozwój mózgu i funkcje poznawcze** – dzieci rozwijają wrażliwość; spostrzegawczość, koncentrację, wyobraźnię, umiejętności komunikacyjne;
- **zaspokaja podstawowe potrzeby** – poczucie wolności, potrzebę zabawy, nieograniczone ruchy, ale też potrzeby fizjologiczne (dotlenienie);

- **buduje pewność siebie** – dzieci ćwiczą samodzielność i radzenie sobie z różnorodnymi przeciwnościami (np. nierówności, odległość, warunki atmosferyczne); badania wykazały, że im bardziej naturalne (czyli mało określone przez człowieka) są warunki pobytu dzieci, tym bardziej inicjatywy podejmowane przez dzieci wzmacniają ich efekty uczenia się;
- **wzmacnia samoregulację emocjonalną i umiejętności interpersonalne** – podczas zabaw na zewnątrz dzieci częściej wchodzą w interakcje z rówieśnikami, uczą się współpracy, negocjowania oraz rozwiązywania konfliktów;
- **rozwija wiedzę i umiejętności osadzone w realnym kontekście** – ciągle zmieniające się, bogate i uruchamiające wszystkie zmysły środowisko przyrodnicze wzmacnia chęć spontanicznej eksploracji i odkrywania, zapewnia autentyczny kontekst do budowania podstaw myślenia matematycznego, językowego oraz naukowego, takiego jak obserwacja, przewidywanie i wnioskowanie.

ZABAWY NA POWIETRZU TO PROFILAKTYKA ZDROWIA

Regularna aktywność na świeżym powietrzu odgrywa ważną rolę w profilaktyce zdrowotnej. Dzieci, które dużo się ruszają:

- częściej mają prawidłową masę ciała, budują większą gęstość kości i wytrzymałość mięśni;
- korzystają z naturalnej ekspozycji na światło słoneczne (witamina D);
- mają większe umiejętności ruchowe;
- wzmacniają układ oddechowy i odpornościowy;
- ponoszą mniejsze ryzyko rozwoju krótkowzroczności.

Zgodnie z zaleceniami i badaniami cytowanymi przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) zajęcia dzieci na świeżym powietrzu nie tylko przeciwdziałają negatywnym skutkom siedzącego trybu życia i nadmiernego korzystania z ekranów (media elektroniczne), ale również kształtują trwałe zainteresowanie aktywnością fizyczną. WHO podkreśla również znaczenie różnorodnych przyjemnych i bezpiecznych form aktywności, szczególnie dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami[13].

Kontakt z naturą wpływa też na **zmniejszenie stresu i poprawę samopoczucia psychicznego oraz emocjonalnego**. Przebywanie w naturalnym środowisku działa uspokajająco, poprawia uwagę i zdolność koncentracji. Badania pokazują, że aktywności na świeżym powietrzu mogą znacząco zmniejszać objawy zespołu nadpobudliwości psychoruchowej (ADHD) i deficytu uwagi, co przekłada się na lepsze funkcjonowanie dzieci w grupie[14].

[13] World Health Organisation (2019). *Guidelines on physical activity, sedentary behaviour and sleep for children under 5 years of age*. https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789240015128

[14] F. Kuo i A. Taylor (2004)

ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA I ZAKORZENIENIE W SPOŁECZNOŚCI

Regularne przebywanie na zewnątrz sprzyja:

- **rozwijaniu zachwytu i ciekawości świata zewnętrznego** – bogaty wachlarz doświadczeń pozwalających dzieciom na eksplorację świata z pierwszej ręki zwiększa gotowość dzieci do przejawiania trwałej wrażliwości na piękno i uważności na elementy natury (pogoda, flora i fauna, piasek, woda, światło); im młodsze dzieci, tym bardziej trwałe są skutki tych doświadczeń – mają one wręcz charakter formujący[15];

- **budowaniu emocjonalnej więzi z naturą**, która staje się podstawą późniejszego rozumienia potrzeby ochrony środowiska i pozytywnego nastawienia do działań ekologicznych.

[15] Richard Louv. *Ostatnie Dziecko Lasu. Jak uchronić nasze dzieci przed zespołem deficytu natury*. Wyd. Mamania 2016

III Standardy opieki – wybrane zagadnienia

Rozporządzenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 13 grudnia 2024 r. w sprawie standardów opieki sprawowanej nad dziećmi w wieku do lat 3 (nazywane w naszych podręcznikach „Rozporządzeniem") określa szczegółowe standardy jakości opieki nad dziećmi do lat 3 – zarówno te obligatoryjne, czyli niezbędne (Załącznik nr 1 do Rozporządzenia – Tabela 1 i Tabela 2), jak i fakultatywne, nazwane w Rozporządzeniu „Standardami podnoszenia jakości", zamieszczone w Załączniku nr 2. Wszystkie nasze podręczniki dotyczą standardów niezbędnych, czyli zapisów w Tabeli 1 i Tabeli 2.

Standardy zostały na podzielone na 3 obszary:

1. Obszar pracy z dziećmi
2. Obszar pracy personelu
3. Obszar współpracy personelu z rodzicami

Na potrzeby naszych podręczników oraz dla ułatwienia procesu wdrażania ponumerowaliśmy wszystkie standardy niezbędne. Na końcu niniejszego *Podręcznika* dodajemy ich pełną listę wraz z numeracją.

Za realizację standardów opieki wspólnie odpowiedzialna jest cała kadra instytucji. Są jednak takie aspekty życia placówek, w których w szczególności opiekunki nadają ton. W niniejszej części *Podręcznika* przedstawiamy te właśnie standardy.

III. 1. Konwencja o prawach dziecka

Praca z dziećmi, szczególnie najmłodszymi, to odpowiedzialne zadanie. Wymaga nie tylko wiedzy pedagogicznej, psychologicznej i medycznej, lecz także głębokiego zrozumienia i poszanowania praw dziecka. Fundamentalnym dokumentem, który te prawa reguluje i gwarantuje, jest Konwencja o prawach dziecka, uchwalona jednogłośnie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1989 r.

Konwencja jest w istocie manifestem na rzecz poszanowania godności i podmiotowości każdego dziecka. Jej rewolucyjność polega na uznaniu dziecka za pełnoprawnego człowieka posiadającego niezbywalne prawa – takie same, jakie mają dorośli.

KONWENCJA O PRAWACH DZIECKA I STANDARDY OPIEKI

Już pierwszy standard w Rozporządzeniu (1. Stworzenie planu opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnego z uwzględnieniem praw zawartych w Konwencji o prawach dziecka) nawiązuje bezpośrednio do Konwencji o prawach dziecka, co jest dowodem na duże znaczenie jej przepisów dla pracy instytucji opieki. Również w wielu innych standardach zawarte są praktyczne konsekwencje praw dziecka.

Postanowienia Konwencji mogą być realizowane poprzez organizację przestrzeni, planowanie działań prowadzonych z dziećmi, współpracę z rodzicami oraz praktyki dokumentacyjne. W różnych placówkach konkretne przejawy realizacji praw dziecka mogą być inne. Poniżej zamieszczamy listę przykładowych działań personelu, które świadczą o faktycznym poszanowaniu praw dziecka w instytucji.

PRAWA DZIECKA W KONWENCJI O PRAWACH DZIECKA		PRZYKŁADY REALIZACJI PRAW DZIECKA W INSTYTUCJI OPIEKI
Art. 2	**Prawo do niedyskryminacji.** Każde dziecko, niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia, powinno być traktowane równo i sprawiedliwie.	**W codziennych kontaktach z dziećmi personel:** • zwraca się do wszystkich dzieci z takim samym szacunkiem i życzliwością; • unika porównywania dzieci, stawia każdemu indywidualne, dostosowane do jego możliwości wymagania; • równo rozdziela uwagę i czas poświęcany poszczególnym dzieciom, nie faworyzuje ani nie pomija nikogo; • dba o to, by wszystkie dzieci miały równy dostęp do zabawek, pomocy dydaktycznych, sprzętu itp.; • reaguje na wszelkie przejawy dyskryminacji wśród dzieci (np. wykluczanie z zabawy, przezywanie), konsekwentnie je wyjaśnia i im przeciwdziała. **W organizacji zajęć i przestrzeni:** • zajęcia są planowane tak, by wszystkie dzieci mogły w nich aktywnie uczestniczyć, niezależnie od pochodzenia, płci, sprawności itp.; • pomoce dydaktyczne, książki, dekoracje przedstawiają różnorodność (np. pokazują osoby różnych ras, kultur, o różnej sprawności); • organizowane są zajęcia i zabawy, które oswajają dzieci z różnorodnością i uczą szacunku wobec odmienności (np. zabawy o tradycjach innych kultur, spotkania z osobami z niepełnosprawnościami); • personel unika stereotypowych podziałów (np. na zabawy „dla chłopców" i „dla dziewczynek"). **We współpracy z rodzicami personel:** • okazuje szacunek wobec różnorodności rodzin dzieci (np. różne struktury rodzinne, pochodzenie etniczne, status ekonomiczny); • przekazuje rodzicom informacje w sposób zrozumiały, z uwzględnieniem ewentualnych barier językowych; • reaguje na wszelkie przejawy dyskryminacji ze strony rodziców, wyjaśnia politykę równego traktowania obowiązującą w instytucji opieki.
Art. 3	**Nadrzędność najlepszego interesu dziecka**. We wszystkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka.	**W kontaktach z dziećmi personel:** • w codziennych sytuacjach (w szczególności: toaleta, posiłki, odpoczynek) dostosowuje swoje działania do potrzeb i możliwości dzieci; • planuje zajęcia i zabawy z uwzględnieniem wieku, potrzeb rozwojowych i zainteresowań dzieci; • dostosowuje tempo i formę zajęć do możliwości dzieci, nie forsuje realizacji planu kosztem dobrostanu dzieci; • reaguje na indywidualne potrzeby dzieci (np. potrzeba snu, jedzenia, bliskości), nie trzyma się sztywno harmonogramu; • dba o bezpieczne i stymulujące środowisko, dostosowane do wieku, potrzeb i możliwości rozwojowych dzieci; • w sytuacjach konfliktowych między dziećmi kieruje się dobrem każdego z nich, nie stosuje kar.

		We współpracy z rodzicami personel: • traktuje rodziców jako partnerów w opiece nad dzieckiem i regularnie się z nimi komunikuje; • w przypadku rozbieżności zdań stara się wypracować rozwiązania, które będą najlepsze dla dziecka.
Art. 5	**Poszanowanie odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców lub opiekunów prawnych** odnośnie do zapewnienia dziecku odpowiedniego ukierunkowania i wsparcia w korzystaniu z praw przyznanych mu w Konwencji.	**Postępowanie personelu** a) Przy rekrutacji dziecka do instytucji: • rodzice otrzymują pełną informację o misji, wartościach, programie i funkcjonowaniu instytucji opieki; • personel zbiera od rodziców szczegółowe informacje o dziecku, jego przyzwyczajeniach, potrzebach, wyzwaniach rozwojowych itp.; • wspólnie z rodzicami ustalany jest plan adaptacji dziecka do instytucji, z poszanowaniem tempa i stylu przystosowywania się dziecka; • rodzice są informowani o przysługujących im prawach (np. do informacji, do wyrażania opinii, do składania skarg) oraz o oczekiwaniach instytucji wobec nich. b) W codziennej komunikacji i współpracy: • personel regularnie informuje rodziców o postępach, sukcesach i ewentualnych trudnościach dziecka, używając zrozumiałego, pozbawionego żargonu języka; • rodzice są zachęcani do dzielenia się swoimi obserwacjami, opiniami i sugestiami dotyczącymi funkcjonowania dziecka i pracy instytucji opieki; • wszelkie decyzje dotyczące dziecka (np. dotyczące diety lub odpoczynku) są podejmowane w porozumieniu z rodzicami, z poszanowaniem ich zdania (o ile nie zagraża to dobru dziecka); • personel oferuje rodzicom porady i wskazówki wspierające rozwój i wychowanie dziecka, ale czyni to z szacunkiem wobec ich autonomii i bez narzucania swojego zdania. c) W rozwiązywaniu problemów i konfliktów: • wszelkie problemy (np. dotyczące zachowania dziecka, nieporozumień z personelem) są niezwłocznie i otwarcie komunikowane rodzicom; • personel wraz z rodzicami szuka przyczyn problemów i możliwych rozwiązań, doceniając wiedzę rodziców o ich dziecku; • w przypadku konfliktu między rodzicami a personelem osoba kierująca instytucją działa jako mediator, dbając o wysłuchanie obu stron i wypracowanie rozwiązania służącego przede wszystkim dobru dziecka; • instytucja opieki wspiera rodziców w uzyskaniu dostępu do zewnętrznego wsparcia (np. psychologa lub mediatora), jeśli jest to potrzebne do rozwiązania problemu.

Art. 6	**Niezbywalne prawo do życia i rozwoju**. Każde dziecko ma przyrodzone prawo do życia, a państwo ma obowiązek zapewnić jego przetrwanie i rozwój.	**Zapewnienie bezpieczeństwa dzieciom** zgodnie z Polityką bezpieczeństwa, ochrony zdrowia i profilaktyki **Planowanie i realizacja planów opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnych (OWE)** • plany opierają się na aktualnej wiedzy na temat rozwoju dziecka i uwzględniają wszystkie sfery rozwoju (fizyczną, poznawczą, emocjonalną, społeczną); • plany są dostosowane do wieku, potrzeb i możliwości dzieci, przewidują zarówno działania wspólne dla całej grupy, jak i indywidualizację pracy z każdym dzieckiem; • codzienne aktywności (zabawy, zajęcia, czynności pielęgnacyjne itp.) są planowane i realizowane w taki sposób, by maksymalizować szanse rozwojowe dzieci; • rozwój dzieci jest regularnie monitorowany i dokumentowany, a Plany OWE są modyfikowane na podstawie zebranych informacji. **Organizacja przestrzeni i wyposażenia** • przestrzeń instytucji opieki jest zaaranżowana w sposób bezpieczny, estetyczny i stymulujący dla dzieci; • dzieci mają dostęp do różnorodnych pomocy edukacyjnych, zabawek, książek itp., adekwatnych do ich etapu rozwoju i zainteresowań; • przestrzeń i wyposażenie są regularnie adaptowane do zmieniających się potrzeb i możliwości dzieci; • instytucja opieki dysponuje niezbędnymi materiałami i pomocami do wspomagania rozwoju dzieci o specjalnych potrzebach (takich jak np. pomoce dla dzieci z deficytami sensorycznymi). **Współpraca z rodzicami** • personel regularnie informuje rodziców o postępach rozwojowych ich dzieci, używając obiektywnych sformułowań, bazujących na obserwacji; • rodzice są angażowani w planowanie i realizację działań wspierających rozwój ich dzieci (np. poprzez konsultacje w sprawie indywidualnego planu rozwoju); • instytucja opieki oferuje rodzicom edukację i wsparcie w zakresie wspierania rozwoju dzieci w warunkach domowych (np. warsztaty, materiały informacyjne); • w przypadku zauważenia niepokojących sygnałów dotyczących rozwoju dziecka personel delikatnie i taktownie informuje o tym rodziców i oferuje wsparcie w podjęciu odpowiednich działań. **Współpraca z zewnętrznymi specjalistami** • w razie potrzeby (np. w przypadku podejrzenia opóźnień lub zaburzeń rozwojowych) instytucja opieki jest otwarta na współpracę z zewnętrznymi specjalistami (np. psychologiem, logopedą, fizjoterapeutą); • personel jest otwarty na pracę specjalistów, którzy prowadzą obserwacje i diagnozują dzieci w instytucji opieki oraz konsultują z personelem pracę z dziećmi o specjalnych potrzebach rozwojowych; • instytucja opieki wspiera rodziców w uzyskaniu specjalistycznej pomocy dla dziecka (np. poprzez kierowanie do odpowiednich instytucji lub pomoc w załatwieniu formalności).

Art. 8	Prawo do tożsamości.	**W procesie rekrutacji i zapisu dziecka do instytucji:** • instytucja opieki zbiera tylko te dane osobowe dziecka i rodziców, które są niezbędne do zapewnienia opieki i spełnienia wymogów prawnych; • dane są przechowywane w bezpieczny sposób, zgodnie z przepisami o ochronie danych osobowych; • instytucja opieki respektuje prawo rodziców do wglądu w dane i do ich aktualizacji. **W codziennych interakcjach z dziećmi personel:** • używa poprawnych imion i nazwisk dzieci, nie nadaje przezwisk ani nie skraca imion bez zgody dziecka i rodziców; • nie ujawnia danych osobowych czy sytuacji rodzinnej dziecka osobom nieuprawnionym; • reaguje na przejawy dyskryminacji czy dokuczania związane z tożsamością dziecka (np. z powodu innego brzmienia imienia lub koloru skóry); • planuje i realizuje aktywności związane z budowaniem tożsamości dziecka jako osoby, członka rodziny i osoby należącej do swojego kręgu kulturowego.
Art. 12	**Prawo dziecka do uczestniczenia w decyzjach**, które go dotyczą w zakresie odpowiadającym jego możliwościom.	**W codziennych kontaktach z dziećmi personel:** • zapewnia przyjazną, bezpieczną atmosferę, sprzyjającą spontanicznej ekspresji dzieci; • aranżuje przestrzeń w taki sposób, aby była dostosowana do potrzeb i możliwości dzieci, stymulowała ich aktywność i chęć eksplorowania (np. łatwy dostęp do zabawek, książek, materiałów plastycznych); • dba o to, aby dzienny rozkład zajęć przewidywał czas zarówno na aktywności inicjowane przez dorosłych, jak i na swobodną zabawę dzieci; • w miarę możliwości proponuje zajęcia i zabawy w małych grupach lub indywidualnie, co ułatwia obserwację i wsłuchanie się w komunikaty poszczególnych dzieci; • umożliwia różnorodne formy ekspresji dostosowane do poziomu rozwoju dzieci (słowne, ruchowe, plastyczne, muzyczne), które ułatwiają im wyrażanie siebie; • jest uważny na wszelkie sygnały wysyłane przez dziecko: słowa, dźwięki, gesty, wyraz twarzy, pozycję ciała, sposób poruszania się, reakcje emocjonalne; • stara się zrozumieć, co dziecko komunikuje poprzez swoje zachowanie (np. płacz może oznaczać głód, zmęczenie, ból, tęsknotę za rodzicem; odwracanie głowy – niechęć do jedzenia lub interakcji; uśmiech, wokalizacje – zadowolenie, chęć zabawy); • bierze pod uwagę kontekst sytuacyjny oraz wiedzę o dziecku (np. jego temperament, przyzwyczajenia, wcześniejsze doświadczenia); • w razie wątpliwości co do interpretacji zachowania dziecka konsultuje się z innymi – opiekunami, specjalistami, rodzicami; • dokumentuje istotne obserwacje dotyczące sposobów komunikowania się poszczególnych dzieci (w dziennikach obserwacji i w kartach rozwoju); • zawsze reaguje na sygnały wysyłane przez dziecko, pokazując mu, że jest ono ważne i słyszane (np. przez kontakt wzrokowy, uśmiech, gest, słowo); • dostosowuje swoją reakcję do rodzaju komunikatu i potrzeb dziecka (np. przytula, gdy dziecko płacze; podaje zabawkę, o którą prosi; odsuwa na bok jedzenie, gdy odwraca od niego głowę); • nazywa słowami emocje i potrzeby wyrażane przez dziecko (np. „Widzę, że jesteś smutny, bo mama wyszła"; „Chcesz tę czerwoną piłkę, o, proszę"); • w przypadku konfliktów między dziećmi daje każdemu z nich możliwość „wypowiedzenia się" w swojej sprawie na miarę swoich możliwości, nie bagatelizując perspektywy żadnego z nich;
Art. 13	**Prawo do swobodnej wypowiedzi**, swobody poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei wszelkiego rodzaju, bez względu na granice, w formie ustnej, pisemnej bądź za pomocą druku, w formie artystycznej lub z wykorzystaniem każdego innego środka przekazu wybranego/preferowanego przez dziecko.	

		• włącza dzieci w podejmowanie prostych decyzji, dając im możliwość wyboru (np. „Chcesz bawić się klockami czy układać puzzle?"); • szanuje decyzje dziecka, nawet jeśli są niezgodne z preferencjami dorosłego, o ile nie zagrażają bezpieczeństwu lub zdrowiu dziecka (np. brak zainteresowania zabawą inicjowaną przez dorosłego); • dostosowuje komunikację do poziomu rozwojowego dziecka. **We współpracy z rodzicami personel:** • rozmawia z rodzicami o sposobach komunikacji ich dziecka, typowych dla niego reakcjach, preferencjach; • informuje rodziców o zaobserwowanych u dziecka postępach lub trudnościach w zakresie komunikacji; • zachęca rodziców do stwarzania dziecku w domu przestrzeni do swobodnej ekspresji, uważnego słuchania, adekwatnego reagowania na komunikaty dziecka; • w razie zauważenia niepokojących symptomów w rozwoju mowy lub komunikacji dziecka wspiera rodziców poprzez propozycję działań, które mogą podjąć (np. poprzez wskazanie miejsc w najbliższej okolicy zapewniających wsparcie logopedyczne).
Art. 19 i Art. 34	**Ochrona dzieci przed wszelkimi formami przemocy** fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania, złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych.	**Instytucja opieki ma stworzoną i realizuje politykę ochrony dzieci** • ma jasną politykę „zero tolerancji" dla przemocy; • ma stworzone i wdrożone procedury zapobiegania, rozpoznawania i reagowania na przemoc; • ma opracowany i wdrożony kodeks etyczny, który jasno określa zasady postępowania personelu z dziećmi, w tym absolutny zakaz stosowania jakichkolwiek form przemocy; • zapewnia personelowi regularne szkolenia z zakresu ochrony dzieci przed przemocą; • ma procedury reagowania na wszelkie sygnały mogące świadczyć o występowaniu przemocy wobec dziecka; • regularnie prowadzi zajęcia i aktywności promujące wartości szacunku, empatii, nieagresywnego rozwiązywania konfliktów; • personel jest wyczulony na potencjalne oznaki doświadczania przez dziecko przemocy, takie jak: zmiany w zachowaniu, smutek, lęk, agresja, wycofanie, urazy fizyczne; • w przypadku zaobserwowania lub uzyskania informacji o przemocy wobec dziecka personel natychmiast zapewnia dziecku bezpieczeństwo i wsparcie, a osoba kierująca instytucją jest niezwłocznie informowana o sytuacji i podejmuje decyzje o dalszych krokach, w tym o powiadomieniu odpowiednich służb (policja, pomoc społeczna, sąd rodzinny); • instytucja opieki ściśle współpracuje z tymi służbami w procesie wyjaśniania sprawy i pomocy dziecku i rodzinie; • dziecku zapewniana jest odpowiednia pomoc psychologiczna i wsparcie w radzeniu sobie z doświadczeniem przemocy; • wszystkie przypadki podejrzenia lub stwierdzenia przemocy są szczegółowo dokumentowane, z zachowaniem poufności danych; • dzieci są uczone zasad bezpieczeństwa osobistego, asertywności, radzenia sobie w trudnych sytuacjach – stosownie do ich wieku i możliwości; • rodzice są informowani o polityce instytucji opieki dotyczącej ochrony dzieci i angażowani w działania profilaktyczne.

Art. 23	**Prawo dziecka z nie-pełnosprawnością do pełnego i godnego życia** w warunkach honorujących jego godność, umożliwiających osiągnięcie niezależności i aktywne uczestnictwo w życiu społecznym.	• instytucja opieki jest dostępna i przystosowana do potrzeb dzieci z różnymi rodzajami niepełnosprawności; • wartością jest różnorodność, a każde dziecko czuje się szanowane i włączone do życia instytucji; • instytucja opieki zapewnia personelowi szkolenia i zasoby niezbędne do efektywnej pracy z dziećmi z niepełnosprawnościami; • dla dzieci z niepełnosprawnościami tworzy się we współpracy z rodzicami indywidualne plany wspierania rozwoju; • wszystkie dzieci są traktowane z szacunkiem i bez dyskryminacji ze względu na poziom sprawności; • metody pracy i komunikacji są dostosowywane do potrzeb i możliwości poszczególnych dzieci; • sukcesy i postępy dzieci z niepełnosprawnościami są dostrzegane i celebrowane na równi z osiągnięciami innych dzieci.
Art. 27	**Prawo każdego dziecka do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi** fizycznemu, psychicznemu, duchowemu, moralnemu i społecznemu.	• przestrzeń instytucji opieki jest zaaranżowana w sposób wspierający różne obszary rozwoju dzieci (fizyczny, poznawczy, emocjonalny, społeczny itp.); • dzieci mają dostęp do różnorodnych stref tematycznych, motywujących do zabawy i uczenia się (np. strefa czytelnicza, konstrukcyjna, artystyczna, przyrodnicza itp.); • meble i wyposażenie są dostosowane do wzrostu i możliwości dzieci, pozwalają na samodzielność i rozwijają różne umiejętności; • w aranżacji przestrzeni wykorzystywane są zarówno gotowe pomoce edukacyjne, jak i materiały naturalne, zachęcające do eksploracji i kreatywności; • plan dnia jest zbalansowany, uwzględnia zarówno aktywności inicjowane przez dorosłych, jak i czas na swobodną zabawę dzieci; • zajęcia są planowane całościowo, z uwzględnieniem wszystkich sfer rozwoju; • stosowane są różnorodne metody pracy, odpowiednie do wieku i możliwości dzieci; • dzieci mają wiele okazji do uczenia się przez doświadczanie, eksperymentowanie, samodzielne odkrywanie; • codzienne rutyny (posiłki, odpoczynek, toaleta) są traktowane jako okazje do rozwijania samodzielności, zdrowych nawyków, umiejętności społecznych; • plan dnia uwzględnia zarówno aktywności w budynku, jak i na świeżym powietrzu, ruch i odpoczynek, działania grupowe i indywidualne; • personel regularnie komunikuje się z rodzicami na temat rozwoju i potrzeb ich dzieci. **Informacje są wymieniane codziennie przy przyprowadzaniu i odbiorze dziecka z placówki, a także podczas regularnych spotkań indywidualnych.** • rodzice są zaangażowani w proces planowania i realizacji działań wspierających rozwój ich dzieci. Ich sugestie i obserwacje z domu są włączane do pracy instytucji opieki; • instytucja opieki oferuje rodzicom edukację i wsparcie w tworzeniu warunków sprzyjających rozwojowi dzieci w warunkach domowych (np. warsztaty, materiały informacyjne); • w razie zauważenia szczególnych potrzeb lub trudności rozwojowych dziecka personel delikatnie i taktownie omawia to z rodzicami i wspólnie planuje odpowiednie działania wspierające.

Art. 28/ 29	**Prawo do edukacji.** Nauka dziecka ukierunkowana na: rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie: osobowości, talentów oraz zdolności intelektualnych i fizycznych dziecka; rozwijanie w dziecku szacunku dla praw człowieka/tożsamości kulturowej; przygotowanie dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie, w duchu zrozumienia, pokoju, tolerancji, równości płci oraz przyjaźni; rozwijanie w dziecku poszanowania środowiska naturalnego.	• zapewnienie warunków do bezpiecznego i nieskrępowanego rozwoju przede wszystkim poprzez eksplorację i doświadczanie w ramach realizowanych Planów OWE; • plan OWE uwzględnia indywidualne zainteresowania i predyspozycje każdego dziecka, umożliwiając rozwijanie osobowości i talentów w różnorodnych formach aktywności intelektualnej, fizycznej i artystycznej; • personel modeluje i nazywa zachowania oparte na szacunku wobec praw człowieka, empatii i trosce o innych, budując podstawy rozumienia godności każdej osoby; • w instytucji opieki celebrowane są różne tradycje kulturowe reprezentowane przez dzieci i rodziny, rozwijające szacunek wobec tożsamości kulturowej i różnorodności; • dzieci uczestniczą w sytuacjach uczących tolerancji, pokoju i równości: mogą podejmować wspólne decyzje, uczą się rozwiązywania konfliktów, mają równy dostęp do wszystkich aktywności niezależnie od płci; • plan OWE obejmuje aktywności rozwijające poszanowanie środowiska naturalnego: obserwację przyrody, proste działania ekologiczne, kontakt z materiałami naturalnymi; • dzieci mają możliwość wyrażania się w różnych formach komunikacji, uczestniczą w rozmowach rozwijających myślenie i zrozumienie świata, mają dostęp do wytworów kultury odpowiednich do wieku.

III. 2. Adaptacja

Moment rozpoczęcia uczęszczania do żłobka, klubu dziecięcego czy dziennego opiekuna to jedna z pierwszych tak ważnych zmian w życiu małego dziecka i jego rodziny. Dziecko poznaje nowe otoczenie, zmienia tryb życia, dostosowuje się do nowego rytmu dnia, nowych reguł i zwyczajów. Poznaje i buduje kontakt z nowymi osobami dorosłymi i staje się członkiem większej grupy.

Wielu rodzicom towarzyszy w tym czasie stres oraz niepewność: czy dziecko sobie poradzi, czy rozstanie z domem nie wpłynie negatywnie na jego rozwój i nie osłabi więzi z nimi.

Również dla opiekunek jest to bardzo intensywny okres, w którym poznają i nawiązują relacje z nowymi dziećmi i ich rodzicami. Budowanie więzi opartej na zaufaniu jest trudnym i wymagającym zadaniem. Opiekunki potrzebują w tym okresie szczególnego wsparcia ze strony reszty zespołu i dyrekcji oraz dopasowania organizacji pracy do wymogów procesu adaptacji, aby przebiegał on jak najbardziej harmonijnie.

Od tego, jak przebiegnie proces adaptacji, w dużej mierze zależy to, czy dziecko będzie czuło się w nowym miejscu bezpiecznie, czy zbuduje pozytywne relacje z opiekunami i dziećmi, czy rozwinie skrzydła – czy raczej będzie przeżywać trudności.

Dlatego ważne jest, aby instytucja miała przemyślany i spójny program wprowadzania nowych dzieci, oparty na współpracy z rodzicami, indywidualnym podejściu do każdego dziecka i stworzeniu możliwie najlepszych warunków umożliwiających dzieciom łagodną adaptację w nowym środowisku.

DLACZEGO DZIECI POTRZEBUJĄ RODZICÓW W PROCESIE ADAPTACJI?

Udział rodziców (lub innej bliskiej dziecku osoby) w procesie adaptacji ma kluczowe znaczenie w jej prawidłowym przebiegu. Małe dzieci są bardziej gotowe uczyć się nowych rzeczy oraz wchodzić z otwartością i zaufaniem w kontakty z ludźmi, gdy w poznawaniu nowego otoczenia towarzyszą im rodzice. Traktują osoby bliskie jako „bezpieczny port", znajdując w nich oparcie i czerpiąc poczucie bezpieczeństwa z ich obecności.

Dostosowywanie się do nowego otoczenia oraz tworzenie więzi z opiekunką bez obecności i wsparcia rodziców powoduje u dziecka bardzo duży stres. Problemy związane z przystosowaniem mogą ujawniać się w postaci trudności rozwojowych, objawów somatycznych (np. bóle brzucha, bóle głowy, nudności, zmiany apetytu, zaburzenia snu) oraz zmian w zachowaniu (np. wycofanie, drażliwość, zwiększona płaczliwość, agresja).

Wyniki badań[16] wykazały, że dzieci wspierane dłuższą obecnością rodziców podczas adaptacji miały potem czterokrotnie mniejszą absencję niż dzieci, których rodzice rozstawali się z nimi w ciągu pierwszych trzech dni.

W związku z tym rodzice powinni towarzyszyć dziecku w placówce tak długo, aż uda się zbudować relację opiekunki z dzieckiem. To najważniejsze zadanie personelu i rodziców, ponieważ ta właśnie więź staje się podstawą wszystkich innych kontaktów: z dziećmi w grupie, z pozostałymi opiekunkami i z całym nowym otoczeniem oraz jest podstawą dalszego rozwoju i uczenia się dziecka.

Aby jednak możliwe było zbudowanie tej więzi i zaadaptowanie się dziecka w grupie, konieczne jest zadbanie o dobry kontakt między opiekunką a rodzicami. Jeśli ta relacja będzie cechować się zaufaniem, to rodzice bez większego napięcia powierzą jej swoje dziecko. Ono zaś, obserwując dobrą relację między dorosłymi, zaczyna budować swoją relację z opiekunką (przeniesienie zaufania i poszerzenie więzi).

[16] H. Laewen, B. Andres, B., E. Hedervari, *Die ersten Tage in der Krippe. Heidelberg: Luchterhand*, 2000.

Dlatego warto zadbać, żeby jedna opiekunka była odpowiedzialna za proces adaptacji (szczególnie w dużych żłobkach). Zbudowanie bliskiej relacji z jedną osobą spowoduje, że zarówno rodzic, jak i dziecko poczują się bezpiecznie i będą czuli się zauważeni.

Czas adaptacji zależy od wieku dziecka, jego indywidualnych cech oraz doświadczeń z wcześniejszymi rozstaniami. Obecność rodziców może zostać ograniczona, gdy dziecko zbuduje z opiekunką więź i może ona przejąć funkcję „ostoi".

ZNACZENIE PRZEBIEGU ADAPTACJI DLA ROZWOJU DZIECKA

Przebieg i jakość procesu adaptacji wpływają na poczucie bezpieczeństwa dziecka, jego samopoczucie w nowym miejscu i poziom zadowolenia z kontaktów z otoczeniem. Pomyślna adaptacja jest podstawą dla późniejszego dobrego funkcjonowania dziecka w instytucji oraz ma bardzo duże znaczenie dla jego przyszłych doświadczeń społecznych. Według badań przebieg tego procesu może stać się wzorcem zachowania przy kolejnych zmianach środowiska, na przykład w adaptacji przedszkolnej czy szkolnej[17].

PRZEBIEG PROCESU ADAPTACJI

Proces adaptacji można podzielić na etapy:

→ FAZA WSTĘPNA: POZNANIE SIĘ

Ten etap adaptacji można realizować jeszcze przed przyjęciem dziecka do instytucji, a już po jego zapisaniu. Pozwala to na rozłożenie procesu adaptacji w czasie.

1) Przy zapisywaniu dziecka do instytucji personel (dyrekcja lub opiekunki) przekazuje rodzicom informacje o założeniach programu adaptacji i przebiegu tego procesu, w tym o przewidywanym czasie adaptacji dziecka i o oczekiwaniu udziału rodzica w tym procesie.

2) Dyrekcja lub wyznaczone opiekunki spotykają się indywidualnie lub grupowo z rodzicami: przekazują rodzicom informacje na temat funkcjonowania placówki, planu dnia, głównych zasad, planu pracy; przypominają rodzicom założenia i przebieg programu adaptacyjnego oraz podkreślają rolę rodziców w procesie adaptacji.

[17] Bronnfenbrenner, 1979, za: Kienig, 2001.

3) Rodzice zapoznają się z przestrzenią i pomieszczeniami, z których korzysta przyszła grupa ich dziecka.

4) Personel zbiera od rodziców informacje na temat dziecka: jego rozwoju, rytuałów, przyzwyczajeń i potrzeb dotyczących sytuacji dnia codziennego.

5) Personel ustala wspólnie z rodzicami indywidualny plan adaptacji, w tym: termin rozpoczęcia adaptacji (czas pobytu dziecka w pierwszych dniach) oraz zasady udziału rodzica czy osoby bliskiej.

6) Ewentualnie: personel organizuje zabawy dla dzieci i rodziców w sali lub w ogrodzie (w czasie wakacji, popołudniami lub w weekendy).

→ FAZA WŁAŚCIWA: BUDOWANIE ZAUFANIA I POWIERZENIE DZIECKA OPIEKUNCE

To zasadnicza faza adaptacji. Umożliwia dziecku zdobycie zaufania do nowego otoczenia, zbudowanie więzi z opiekunką w towarzystwie rodzica (lub innej bliskiej dziecku osoby) oraz stopniowe wprowadzenie go do grupy i poznanie innych opiekunek.

1) Podczas spotkań opiekunka obserwuje dziecko, nawiązuje z nim relację z niezbędną wrażliwością, dostosowując swoje zachowanie do jego temperamentu i potrzeb (np. poprzez rozmowę, przytulanie, umożliwienie dziecku obserwacji z boku tego, co się wokół dzieje); jest cierpliwa, okazuje zrozumienie dla różnych emocji dziecka.

2) Pierwsze próby rozstawania się dziecka z rodzicem przeprowadzane są wtedy, kiedy dziecko podejmuje zabawy w kontakcie z opiekunką i/lub innymi dziećmi. Rozstania nie powinny być wtedy długie.

3) Pobyt dziecka jest stopniowo wydłużany. Wskazane jest, aby pobyt dziecka (najpierw z rodzicem, a następnie bez niego) był krótki, tak aby dziecko nie było zbyt zmęczone.

4) Przebieg adaptacji jest na bieżąco omawiany z rodzicami.

5) Opiekunka prowadząca adaptację stopniowo wprowadza dziecko w grupę, wspiera je w nawiązywaniu kontaktów z pozostałymi opiekunkami i innymi dziećmi w grupie.

6) Grupę prowadzą stałe opiekunki, a udział nieznanych dziecku osób (np. zastępstwa, zajęcia dodatkowe) jest minimalizowany.

7) Opiekunki stopniowo zapoznają dziecko z rytmem dnia oraz z zasadami i rytuałami grupowymi, uwzględniając jego przyzwyczajenia i nawyki (np. pory snu, pory posiłków).

Przykładowy harmonogram procesu adaptacji mógłby wyglądać tak:

Etap	Czas*	Co się wtedy dzieje?
Pierwsze wizyty z rodzicem	3–5 dni	Dziecko przebywa 1–2 godziny w sali lub na zewnątrz razem z rodzicem; obserwuje, bawi się, nawiązuje pierwsze kontakty.
Pierwsze krótkie rozstania	5–10 dni	Rodzic wychodzi na kilka do kilkudziesięciu minut; czas rozłąki stopniowo się wydłuża.
Samodzielny pobyt	do 4 tygodni	Dziecko zostaje na zaplanowany czas (początkowo nie na cały dzień); rodzic jest w gotowości pod telefonem.

*Czasy są orientacyjne – adaptacja kończy się wtedy, gdy dziecko czuje się bezpiecznie (co znajduje odzwierciedlenie w jego zachowaniu).

ZADANIA PERSONELU

Zgodnie ze standardami opieki określonymi w rozporządzeniu każda instytucja powinna mieć program adaptacji (standard 2.4 *Sporządzony jest ramowy program adaptacji dzieci uwzględniający aktywny udział rodziców*). Aktywny udział rodziców oznacza, że placówka powinna nie tylko umożliwić rodzicom towarzyszenie dziecku podczas procesu, lecz także udostępnić im program adaptacji, w którym potrzeby dziecka powinny determinować przebieg tego procesu.

Wśród najważniejszych zadań całego personelu można wymienić kilka:

1. Budowanie dobrej atmosfery i tworzenie warunków do rozwijania współpracy pomiędzy opiekunkami a rodzicami dzieci rozpoczynających uczęszczanie do placówki (dostępność, wsparcie, komunikacja bezpośrednia i pośrednia, odpowiednia aranżacja przestrzeni).

2. Nawiązanie kontaktu z rodzicami jeszcze przed tym, zanim dziecko zaczyna uczęszczać do instytucji:
   - zapoznanie rodziców (przez wyznaczoną osobę z personelu) z zasadami i procedurami, w tym o konieczności towarzyszenia dziecku przez bliską osobę dorosłą w czasie adaptacji (standard 15.1.1);
   - zapoznanie rodziców ze specyfiką pracy instytucji, planem dnia, zasadami (standard 15.1.2);
   - zebranie informacji na temat dziecka, jego przyzwyczajeń, preferencji, ewentualnych obaw – może mieć charakter spotkania lub ankiety dla rodziców (standard 15.1.3);

- ustalenie indywidualnego planu adaptacji (np. stopniowe wydłużanie pobytu dziecka, obowiązkowa obecność rodzica lub innej bliskiej dziecku osoby dorosłej).

3. Stworzenie dziecku bezpiecznych i przyjaznych warunków w pierwszych dniach pobytu – wskazane jest, szczególnie na początku, żeby towarzyszyła mu ta sama osoba lub osoby z personelu. Pozwala to na budowanie u dziecka poczucia bezpieczeństwa i na wzajemne poznawanie się dziecka z opiekunkami. Wskazówki do określania zadań opiekunek w okresie adaptacji stanowią w szczególności standardy 4 i 5.

4. Ścisła współpraca z rodzicami w czasie adaptacji, w tym między innymi:
   - budowanie zaufania rodziców przez tworzenie przyjaznej atmosfery, poznawanie rodziny, nawiązywanie relacji;
   - towarzyszenie rodzicom w procesie adaptacji, omawianie kolejnych kroków;
   - uzgadnianie z rodzicami modyfikacji planu adaptacji dziecka, jeśli zajdzie taka potrzeba.

ZADANIA RODZICÓW

Jak już wspomniano, istotna w procesie adaptacji dziecka jest rola rodziców. To ich postawa, przygotowanie dziecka i rodziny oraz współpraca z personelem mają ogromne znaczenie dla tego, jak dziecko odnajdzie się w nowej sytuacji. Do kluczowych zadań rodziców można zaliczyć:

1. Przygotowanie dziecka do rozpoczęcia uczęszczania do żłobka, klubu dziecięcego lub dziennego opiekuna:
   - stopniowe przyzwyczajanie dziecka do rozstań (np. zostawianie go z babcią, dziadkiem lub z opiekunką);
   - uczenie samodzielności w zakresie jedzenia, ubierania się, toalety.

2. Aktywny udział w procesie adaptacji dziecka:
   - obecność z dzieckiem w instytucji w pierwszym okresie adaptacji;
   - stosowanie się do ustalonych reguł obecności w grupie;
   - przynoszenie dziecku ulubionych zabawek, przedmiotów z domu w celu wzmacniania jego poczucia bezpieczeństwa (jeśli tego potrzebuje).

3. Ścisła współpraca z personelem:
   - przekazanie szczegółowych informacji o dziecku, jego przyzwyczajeniach, preferencjach;
   - stopniowe skracanie pobytu rodzica (lub innej osoby bliskiej dziecku) i wydłużanie czasu pobytu dziecka, zgodnie z ustalonym planem;
   - codzienne rozmowy z personelem, wymiana spostrzeżeń, uwag, ustalanie planu pobytu dziecka i rodzica;

- stosowanie się do ustalonych zasad (np. dotyczących długości pobytu w grupie i pożegnań z dzieckiem).

4. Wsparcie dziecka w domu:
   - okazywanie zrozumienia dla różnych emocji dziecka związanych z adaptacją;
   - zapewnianie poczucia bezpieczeństwa;
   - cierpliwość, niewyręczanie dziecka w sytuacjach, z którymi może poradzić sobie samo.

OZNAKI ZAKOŃCZENIA ADAPTACJI

Obecność rodziców w placówce przestaje być konieczna, gdy dziecko zbuduje z opiekunką bezpieczną relację. O zakończeniu procesu adaptacji świadczą między innymi następujące zachowania dziecka:

- mimo obecności rodzica dziecko nie spędza z nim całego czasu, zwraca uwagę na opiekunkę, nawiązuje z nią kontakt wzrokowy, bawi się z nią, pozwala się dotykać, brać na ręce;
- dziecko nie reaguje nadmiernym stresem, kiedy rodzic żegna się i wychodzi;
- gdy dziecko zaczyna płakać, opiekunka jest w stanie je pocieszyć, ukoić, uspokoić;
- dziecko czuje się na tyle bezpieczne, że zaczyna interesować się najbliższym otoczeniem – zabawkami, dziećmi i innymi opiekunkami;
- dziecko nie odmawia picia.

III. 3. Współpraca z rodzicami

Współpraca z rodzicami jest integralną częścią pracy każdej instytucji opieki nad małymi dziećmi. To proces budowania partnerstwa opartego na wzajemnym szacunku, zaufaniu i dążeniu do jak najlepszego wspierania rozwoju dziecka.

Standardy pomagają przyjrzeć się różnym aspektom tej współpracy – od form komunikacji, poprzez włączanie rodziców w podejmowanie decyzji, aż po badanie ich satysfakcji z usług instytucji. To te właśnie elementy składają się na kompleksowy model współpracy – model, w którym rodzice są nie tylko biernymi odbiorcami usług, lecz także aktywnymi partnerami, współtwórcami codzienności swojego dziecka w żłobku czy w klubie dziecięcym.

Wdrożenie tych rozwiązań wymaga od personelu wiedzy, umiejętności, a przede wszystkim dostrzeżenia w rodzicach cennego źródła informacji, pomocy i inspiracji. To nie zawsze łatwe, ale z pewnością warte wysiłku, bo daje szansę na stworzenie wokół dziecka prawdziwej, zaangażowanej wspólnoty, która będzie je wspierać w różnych środowiskach i na różnych etapach życia.

Rodzice są różni – pod każdym względem. Różnie opiekują się swoim dzieckiem, różne mają oczekiwania i potrzeby, różne sposoby komunikowania się z personelem, różny poziom zaangażowania w to, co dzieje się w placówce. Niezwykle więc ważne jest stworzenie ram do tej współpracy – określenie granic i zasad wzajemnych relacji.

Efektywna współpraca z rodzicami, oparta na partnerstwie i wzajemnym zaufaniu, jest istotnym elementem dobrej opieki nad małymi dziećmi. Rodzice są przecież najważniejszymi osobami w życiu dziecka, najlepiej znają jego potrzeby, są jego pierwszymi opiekunami i przewodnikami. Instytucja nie ma zastąpić rodziców, ale powinna być uzupełnieniem oraz wsparciem ich codziennych starań o zapewnienie dzieciom jak najlepszych warunków do rozwoju.

Budowanie dobrych relacji z rodzicami, włączanie ich w życie instytucji oraz wymiana informacji i doświadczeń wymagają podjęcia przemyślanych działań, dobrej organizacji i przede wszystkim otwartości oraz szacunku wobec perspektywy rodziców.

ZGODNOŚĆ CELÓW I WARTOŚCI, ALE RÓŻNE OCZEKIWANIA

Pierwsze kontakty między dorosłymi powinny mieć miejsce przed adaptacją. Dobrze, by obie strony wzajemnie poznały swoje oczekiwania, przekonania, ale też style wychowawcze i wizję rozwoju dziecka. Żeby zaistniał grunt do współpracy, misja placówki powinna być znana rodzicom i przez nich akceptowana.

Warto zdawać sobie sprawę z tego, że chociaż rodzice i opiekunowie mają często podobne systemy wartości i podobne wizje rozwoju dziecka, to ich oczekiwania i nastawienie mogą być różne.

Rodzice mają na uwadze przede wszystkim dobro swojego dziecka, a opiekunki – dobro wszystkich dzieci. Rodzice są klientami, a opiekunki – przedstawicielkami instytucji. Trzeba jednak założyć, że po obu stronach są profesjonaliści. Rodzice są ekspertami od wychowywania swojego dziecka w rodzinie, a opiekunki – ekspertkami od rozwoju i wychowywania dzieci w instytucji. Może się zdarzyć, że rodzice mają już wcześniejsze doświadczenia z innymi placówkami, mogą być rodzicami pierwszego lub kolejnych dzieci, mogą mieć różną wiedzę i kompetencje w obszarze rozwoju, edukacji i wychowania małych dzieci. To wszystko ma wpływ na ich gotowość do współpracy.

Nasze wieloletnie doświadczenie podpowiada nam, że zdecydowana większość rodziców jest zainteresowanych tym, jak dziecko funkcjonuje w placówce, a zdecydowana większość opiekunek bardzo się stara, żeby dziecku było tam dobrze. I nawet jeśli zdarza się, że jest inaczej, należy takie sytuacje uznać za wyjątkowe. Pojedynczy przypadek nie powinien prowadzić do uogólnień i stereotypizacji. A zatem, aby zacząć współpracę, trzeba wzajemnie uznać swój profesjonalizm, założyć dobre chęci, innymi słowy: przyjąć założenie, że obu stronom zależy na dobru dziecka.

Wraz z tym pozytywnym nastawieniem do współpracy z rodzicami warto jednak określić na piśmie jasne, dobrze przemyślane reguły współpracy placówki z rodzicami. Standardy wskazują kierunki i sposoby regulacji tych relacji.

CO NA TEN TEMAT MÓWIĄ STANDARDY?

W Rozporządzeniu temat współpracy personelu z rodzicami jest poruszany w kilku standardach: standardzie 3 (Tabela 1) oraz standardach 16, 17 i 18 (Tabela 2).

Standard 3: Określenie zasad i procedur służących zapewnieniu efektywnej komunikacji z rodzicami, mającej na celu współdziałanie w zakresie najlepszego interesu dziecka

3.1. Stworzony jest dokument, w którym określone są prawa i obowiązki rodziców oraz instytucji opieki, które zostaną zawarte we wzorze umowy z rodzicami dotyczącej pobytu dziecka w instytucji opieki lub w regulaminie organizacyjnym instytucji opieki
3.2. Określony jest sposób zbierania przez personel informacji dotyczących istotnych potrzeb, preferencji, nawyków i umiejętności dzieci
3.3. Określone są zasady bieżącej komunikacji z rodzicami
3.4. Określony jest system zgłaszania i rozpatrywania uwag, wniosków i skarg rodziców

Standard 16: Współpraca personelu i rodziców oparta na wzajemnym szacunku i otwartości w celu kształtowania spójnego środowiska rozwoju dzieci

16.1. Instytucja opieki ma określony system informowania rodziców o realizacji planu opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnego za pomocą przynajmniej jednego kanału informacji
16.2. Personel organizuje spotkania grupowe z rodzicami minimum raz do roku
16.3. Rodzice są informowani o planowanych spotkaniach (indywidualnych i grupowych) z co najmniej dwutygodniowym wyprzedzeniem
16.4. Określony jest sposób umożliwiający rodzicom składanie wniosków, uwag lub skarg
16.5. Co najmniej raz w roku jest dokonywane badanie satysfakcji rodziców dotyczące panującej atmosfery i relacji rodziców z personelem instytucji opieki
16.6. Wyniki badania satysfakcji rodziców są uwzględniane w modyfikacji pracy instytucji opieki
16.7. Plan opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjny podlega konsultacjom z rodzicami dzieci, a w przypadku, gdy w żłobku *lub klubie dziecięcym została utworzona rada rodziców – z tą radą*

Standard 17: Tworzenie warunków umożliwiających rodzicom włączanie się w życie instytucji opieki

17.1 W instytucji opieki jest spisana lista spraw, w których decyzje są konsultowane z rodzicami lub radą rodziców, oraz spraw, w których decyzje są podejmowane wspólnie z rodzicami
17.2 Są określone co najmniej trzy formy uczestnictwa rodziców w życiu instytucji opieki
17.3 Rodzice mają miejsce, w którym mogą zostawiać informacje dla innych rodziców
17.4 Są określone zasady przebywania rodziców na terenie instytucji opieki, obejmujące zasady poruszania się rodziców w pomieszczeniach i na zewnątrz

Standard 18: Tworzenie warunków umożliwiających rodzicom podnoszenie kompetencji rodzicielskich

18.1 Instytucja opieki udostępnia rodzicom materiały edukacyjne w zakresie wychowania dzieci bez przemocy oraz ochrony ich przed przemocą i wykorzystywaniem
18.2 Instytucja opieki udostępnia rodzicom materiały informacyjne dotyczące standardów ochrony małoletnich
18.3 Instytucja opieki wspiera rodziców w nawiązaniu kontaktów ze specjalistami spoza placówki
18.4 Instytucja opieki udostępnia rodzicom inne niż wskazane powyżej materiały dotyczące różnych aspektów rozwoju dzieci

O ile za stworzenie wszystkich wymaganych standardami dokumentów czy szerzej – zasad – odpowiedzialne są osoby zarządzające instytucją opieki, o tyle wprowadzenie do „krwiobiegu" placówki wszystkich ustalonych procedur, regulaminów i zasad głównie należy do opiekunek. To one są pierwszym i najważniejszym ogniwem na linii współpracy z rodzicami, ponieważ to one są świadkami codziennych zachowań dziecka, dbają o respektowanie zasad przez dzieci i rozmawiają o tym z rodzicami.

Tak więc, jeśli (zgodnie ze standardem 3.2) *określony* został *sposób zbierania przez personel informacji dotyczących istotnych potrzeb, preferencji, nawyków i umiejętności dzieci*, to najczęściej jest on w praktyce używany przez personel. To personel dba również na co dzień o to, by współpraca z rodzicami była *oparta na wzajemnym szacunku i otwartości* (standard 16).

III. 4. Samoocena swojej pracy

Standardy zobowiązują personel instytucji opieki do przeprowadzania samooceny swojej pracy.

4.3 Minimum raz w roku personel dokonuje samooceny działań wspierających autonomię dziecka podczas czynności higienicznych w sposób ustalony przez instytucję opieki, a wnioski z przeprowadzonej samooceny są dokumentowane

4.5 Personel dokonuje, minimum raz w roku, samooceny działań wspierających autonomię dziecka podczas posiłków, a wnioski z przeprowadzonej samooceny są dokumentowane

5.2 Minimum raz w roku personel dokonuje samooceny zadań dotyczących interakcji z dziećmi w sposób ustalony przez instytucję opieki, a wnioski z przeprowadzonej samooceny są dokumentowane

12.1 W instytucji opieki są spisane zasady organizacji pracy, umożliwiające personelowi poza bezpośrednią pracą z dziećmi wykonywanie w ramach czasu pracy takich czynności, jak: (...)
3) przeprowadzanie samooceny swojej pracy;

12.3 W instytucji opieki jest opisany sposób nadzoru realizacji Planu opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnego, uwzględniający: (...)
3) samoocenę pracy personelu z wykorzystaniem przygotowanych arkuszy lub kwestionariuszy.

Co to znaczy? Jak to robić w praktyce? Decyzję o tym, w jaki sposób wypełniać to zobowiązanie, podejmują osoby zarządzające instytucją. Standardy wprost określają konieczność stworzenia kart samooceny dotyczących kilku rodzajów działań personelu:

- wspierających autonomię dziecka podczas **czynności higienicznych** (standard 4.3) i podczas **posiłków** (standard 4.5);
- dotyczących **nawiązywania relacji z dziećmi**, dających im poczucie bezpieczeństwa, reagowania werbalnie i niewerbalnie na zachowania dzieci oraz komunikowania dzieciom aktywności w ciągu dnia i zmian z tym związanych (standard 5.2).

Dlaczego prowadzenie autorefleksji jest ważne? Bo umożliwia nie tylko do stałe poprawianie i doskonalenie jakości pracy z dzieckiem, ale też zwiększa samoświadomość i poczucie kompetencji opiekunki. Dzięki namysłowi nad własną pracą możemy odkrywać swoje mocne strony, doceniać to, co robimy dobrze, co daje nam satysfakcję, identyfikować trudne dla nas wyzwania i opierać się na tych doświadczeniach, w których odnieśliśmy sukces. Daje to siłę do pracy, przeciwdziała wypaleniu i umożliwia rozmowę o naszym własnym rozwoju.

Rozszerzyliśmy wachlarz arkuszy do samooceny o inne aspekty realizacji planu opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnego, zwanego w naszych publikacjach Planem OWE. Podzieliliśmy też formularze służące do samooceny na dwie grupy:

A. ARKUSZE SAMOOCENY, wymagane standardami
oraz
B. KARTY AUTOREFLEKSJI – naszą autorską propozycję samooceny w innych aspektach pracy w instytucji opieki.

A. ARKUSZE SAMOOCENY (wymagane w Rozporządzeniu)

JAK WYPEŁNIĆ: Zamaluj długopisem tyle kółek od lewej, ile odpowiada Twojemu poziomowi działania. Skala ma 6 stopni – od „nigdy" do „zawsze, naturalnie".

ZAMALUJ KÓŁKA	POZIOM	CO TO OZNACZA W PRAKTYCE
○ ○ ○ ○ ○	nigdy	Nie podejmuję tego działania
● ○ ○ ○ ○	sporadycznie	Zdarza mi się to w wyjątkowych sytuacjach
● ● ○ ○ ○	czasami	Podejmuję działanie, gdy o tym pamiętam lub gdy sytuacja to na mnie wymusza
● ● ● ○ ○	często	Robię to świadomie w większości sytuacji
● ● ● ● ○	prawie zawsze	To moja stała praktyka, choć zdarzają się wyjątki
● ● ● ● ●	zawsze, naturalnie	Robię to automatycznie – jest częścią mojego stylu pracy

Uwaga! Nie ma złych odpowiedzi. Celem jest szczera refleksja, a nie uzyskanie najwyższego wyniku.

1. ARKUSZ SAMOOCENY PERSONELU W ZAKRESIE WSPIERANIA AUTONOMII DZIECKA PODCZAS CZYNNOŚCI HIGIENICZNYCH (STANDARDY 4.2 I 4.3)

DZIAŁANIE	ZAMALUJ KÓŁKA	NOTATKI SZCZEGÓŁOWE
Znam i stosuję zasady kształtowania nawyków higienicznych dziecka w poszanowaniu jego potrzeb i możliwości rozwojowych.	○ ○ ○ ○ ○	
Informuję dziecko o zamiarze zmiany mu pieluszki i czekam na jego reakcję.	○ ○ ○ ○ ○	
Zanim wytrę dziecku nos, uprzedzam je, że chcę to zrobić.	○ ○ ○ ○ ○	
Przypominam dzieciom o korzystaniu z toalety lub nocnika, ale dzieci same decydują czy chcą z nich skorzystać.	○ ○ ○ ○ ○	
Uwzględniam prawo dziecka do towarzystwa lub intymności w toalecie.	○ ○ ○ ○ ○	
Umożliwiam dziecku skorzystanie z toalety w dowolnym momencie.	○ ○ ○ ○ ○	
Ze zrozumieniem towarzyszę dzieciom w ich próbach samodzielnego skorzystania z toalety. Opieram się przy tym na potrzebach i możliwościach dzieci, respektuję też ich odmowę.	○ ○ ○ ○ ○	
Na bieżąco uzgadniam z pozostałymi opiekunami sposoby wspierania dzieci w rozwoju związanym z higieną.	○ ○ ○ ○ ○	
Wymieniam z rodzicami aktualne informacje na temat umiejętności dziecka w zakresie czynności higienicznych i uzgadniam z nimi wspólne działania w tym zakresie.	○ ○ ○ ○ ○	
Uznaję, że zmoczenie lub zabrudzenie ubrania przy załatwianiu potrzeb fizjologicznych przez dzieci jest naturalne i związane z procesem nauki czystości.	○ ○ ○ ○ ○	
Zachowuję neutralność i okazuję wsparcie, gdy dziecko nie zdąży zasygnalizować potrzeby lub skorzystać z nocnika lub toalety.	○ ○ ○ ○ ○	
Przewijam dziecko bez pośpiechu, z delikatnością i uważnością, żeby nie sprawić mu bólu czy przykrości.	○ ○ ○ ○ ○	
Wypracowuję z dziećmi nawyk mycia rąk – odbywa się to co najmniej przed każdym posiłkiem i zawsze po skorzystaniu z toalety (dotyczy dzieci, które już są na tym etapie).	○ ○ ○ ○ ○	

2. ARKUSZ SAMOOCENY PERSONELU W ZAKRESIE WSPIERANIA SAMODZIELNOŚCI DZIECKA PODCZAS POSIŁKÓW (STANDARDY 4.4 I 4.5);

DZIAŁANIE	ZAMALUJ KÓŁKA	NOTATKI SZCZEGÓŁOWE
Biorę pod uwagę zwyczaje żywieniowe dzieci.	○ ○ ○ ○ ○	
Daję dzieciom czas na delektowanie się posiłkami.	○ ○ ○ ○ ○	
Z wyczuciem towarzyszę dzieciom podczas jedzenia, wspieram samodzielne jedzenie i zapewniam dzieciom swobodę ruchów.	○ ○ ○ ○ ○	
Uprzedzam dzieci, że zbliża się pora posiłku, pozwalając im dokończyć zabawę.	○ ○ ○ ○ ○	
Zapraszam dzieci do wspólnego nakrywania do stołu i sprzątania po posiłku.	○ ○ ○ ○ ○	
Daję dzieciom na posiłek tyle czasu, ile potrzebują.	○ ○ ○ ○ ○	
Akceptuję to, że dziecko może nie chcieć czegoś zjeść.	○ ○ ○ ○ ○	
Unikam chwalenia dzieci za to, że zjadły.	○ ○ ○ ○ ○	
W miarę możliwości rozwojowych dzieci zachęcam, żeby same nakładały sobie jedzenie.	○ ○ ○ ○ ○	
Zachęcam dzieci, w tym także niemowlęta, które uzyskały bezpieczną pozycję siedzącą, do samodzielnego jedzenia.	○ ○ ○ ○ ○	
Pozwalam jeść rękoma dzieciom, które nie potrafią jeszcze używać sztućców.	○ ○ ○ ○ ○	
Dziecku, które ma trudności z jedzeniem, pomagam, karmiąc je łyżeczką lub widelcem.	○ ○ ○ ○ ○	
Dopilnowuję, żeby każde dziecko w czasie posiłku miało stały dostęp do łyżki i widelca.	○ ○ ○ ○ ○	

3. ARKUSZ SAMOOCENY PERSONELU W ZAKRESIE NAWIĄZYWANIA RELACJI Z DZIEĆMI, REAGOWANIA NA ZACHOWANIA DZIECI I KOMUNIKOWANIA DZIECIOM O AKTYWNOŚCIACH (STANDARDY 5.1 I 5.2).

1) RELACJE Z DZIEĆMI

DZIAŁANIE	ZAMALUJ KÓŁKA	NOTATKI SZCZEGÓŁOWE
Do dzieci odnoszę się w sposób ciepły, często się uśmiechając i okazując zadowolenie z bycia z nimi.	○ ○ ○ ○ ○	
Okazuję zainteresowanie tym, co dzieci mówią i robią.	○ ○ ○ ○ ○	
Używam niewerbalnych komunikatów w interakcji z dzieckiem (np. kiwając głową, podnosząc brwi w zdziwieniu, uśmiechając się).	○ ○ ○ ○ ○	
Mówię do dzieci po imieniu.	○ ○ ○ ○ ○	
Szukam kontaktu wzrokowego (nie zmuszając do wzajemności) podczas rozmowy z dzieckiem.	○ ○ ○ ○ ○	
W trakcie rozmowy z dziećmi staram się być na ich wysokości, kucając lub siadając obok.	○ ○ ○ ○ ○	

2) REAGOWANIE NA ZACHOWANIA DZIECI

DZIAŁANIE	ZAMALUJ KÓŁKA	NOTATKI SZCZEGÓŁOWE
Uważnie obserwuję to, co robią dzieci, nazywając to, co widzę.	○ ○ ○ ○ ○	
Dopasowuję swoje zachowanie – ton głosu, wyraz twarzy, poziom entuzjazmu – do tego, co wyrażają dzieci.	○ ○ ○ ○ ○	
Jestem gotowa/gotowy do pomocy, jeśli dzieci tego potrzebują.	○ ○ ○ ○ ○	
Obserwuję i reaguję tylko wtedy, gdy jest to potrzebne, np. przy konflikcie, zagrożeniu, frustracji przekraczającej możliwości dziecka.	○ ○ ○ ○ ○	
Stwarzam warunki do samodzielnego podejmowania decyzji przez dzieci.	○ ○ ○ ○ ○	

Pozwalam dzieciom na popełnianie błędów i zachęcam do samodzielnego ich naprawiania lub do rozwiązywania problemów, jeżeli są do tego gotowe.	○ ○ ○ ○ ○	
Staram się nie oceniać i nie porównywać dzieci między sobą.	○ ○ ○ ○ ○	
Pomagam dzieciom nazywać emocje i potrzeby, które pojawiają się w trakcie zabawy.	○ ○ ○ ○ ○	
W trudnych dla dzieci momentach (np. zmęczenie, przestymulowanie) wspieram je, aranżując zmiany w otoczeniu, dostosowując ton głosu i styl interakcji do sytuacji.	○ ○ ○ ○ ○	
Respektuję chęć dziecka do przerwania interakcji i czekam, aż wyrazi ono chęć wznowienia kontaktu.	○ ○ ○ ○ ○	

3) INFORMOWANIE DZIECI O AKTYWNOŚCIACH

DZIAŁANIE	ZAMALUJ KÓŁKA	NOTATKI SZCZEGÓŁOWE
Przypominam dzieciom werbalnie lub niewerbalnie (gestem, sygnałem dźwiękowym lub używając znaków graficznych) o następnym punkcie w planie dnia.	○ ○ ○ ○ ○	
Uprzedzam dziecko o działaniu, które będzie podejmowane z jego udziałem, i czekam na jego odpowiedź (werbalną lub niewerbalną), żeby mieć pewność, że dziecko rozumie sytuację.	○ ○ ○ ○ ○	

B. KARTY AUTOREFLEKSJI (proponowane przez autorki *Podręcznika*)

1. KARTA AUTOREFLEKSJI PERSONELU W ZAKRESIE WSPOMAGANIA ZABAWY DZIECI PODCZAS CODZIENNEJ PRACY

DZIAŁANIE	3 – zawsze 2 – często 1 – rzadko 0 – nigdy	NOTATKI SZCZEGÓŁOWE
Uwzględniam w codziennej praktyce rozwojowe potrzeby dzieci w zakresie zabawy.		
Udostępniam dzieciom różnorodne materiały (np. klocki, szmatki, naturalne przedmioty), które wspierają kreatywność.		
Wymieniam zabawki i przedmioty w kącikach tematycznych, elastycznie dopasowując otoczenie do potrzeb i zainteresowań dzieci.		
Zapewniam bezpieczeństwo dzieciom bez nadmiernego ograniczania ich swobodnej zabawy.		
Daję dzieciom prawo do decydowania, z kim i w jaki sposób chcą się bawić.		
Obserwuję różne sposoby zabawy poszczególnych dzieci i wspieram je odpowiednimi bodźcami.		
Jestem obecna, zauważam i odzwierciedlam uczucia i działania dziecka.		
Dysponuję zróżnicowanym repertuarem piosenek i zabaw dla maluchów, które wykorzystuję w zależności od sytuacji.		
Umożliwiam wspólne zabawy dzieci ze sobą i dbam o to, by traktowały się nawzajem z szacunkiem.		
Rozmawiam z rodzicami na temat wysokiej wartości zabawy dla wczesnego rozwoju dziecka i edukacji.		
Unikam nadmiaru zabawek i bodźców – wiem, że często „mniej znaczy więcej”.		
Towarzyszę dzieciom w zabawie, unikając kierowania nią.		

Uznaję wartość zabawy niezależnie od efektu (ważniejszy jest proces niż rezultat).		
Daję dzieciom czas na eksperymentowanie i uczenie się na błędach.		
Umożliwiam dzieciom wracanie do ulubionych aktywności i powtarzanie ich.		

2. KARTA AUTOREFLEKSJI: PRZEBIEG PROCESU ADAPTACJI DZIECKA

DZIAŁANIE	2 – tak 1 – mam trudności 0 – nie	NOTATKI SZCZEGÓŁOWE
Realizuję program adaptacji dziecka, który pozwala mu stopniowo i łagodnie poznać i zaakceptować nowe środowisko.		
Zbieram informacje od rodziców na temat indywidualnych potrzeb, zwyczajów, rytuałów dziecka, np. poprzez ankiety informacyjne, rozmowy indywidualne.		
Buduję zaufanie rodziców przez tworzenie przyjaznej atmosfery, poznawanie rodziny, nawiązywanie relacji.		
Ustalam wspólnie z rodzicami indywidualny plan adaptacji, w tym: termin rozpoczęcia adaptacji (godziny pobytu, czas pobytu dziecka w pierwszych dniach) oraz aktywny udział rodzica lub osoby bliskiej.		
Prowadzę działania wspierające rodzinę przed przyjęciem dziecka do placówki, np. zabawy w czasie wakacji, spotkania preadaptacyjne.		
Zapewniam dziecku zabawki, przedmioty zgodne z jego potrzebami, aby poczuło się w nowym miejscu bezpiecznie i było zaciekawione otoczeniem.		
Uważnie obserwuję dziecko, stopniowo nawiązuję z nim kontakt w obecności rodzica, zwracam się do niego po imieniu.		
Dostosowuję sposób mówienia, dystans fizyczny, ton głosu i kontakt wzrokowy do aktualnych potrzeb i samopoczucia dziecka.		
Stopniowo przejmuję opiekę nad dzieckiem, budując z nim kontakt.		

Respektuję indywidualne tempo dziecka w procesie adaptacji, szczególnie gotowość dziecka do rozstania się z rodzicem i zaufania nowej osobie.		
Towarzyszę dziecku w trakcie rozstania, pomagając mu zaakceptować wyjście rodzica, np. przez rozmowę lub zabawę.		
Rozmawiam z rodzicami na bieżąco o przebiegu adaptacji i o pojawiających się wyzwaniach.		
We współpracy z rodzicami określam moment, kiedy proces adaptacji się zakończył i dziecko było gotowe zostać w placówce bez ich udziału.		
Kierując się dobrem dziecka, ustalam wspólnie z rodzicami ewentualne modyfikacje planu adaptacji.		

3. KARTA AUTOREFLEKSJI: WSPÓŁPRACA Z RODZICAMI W KWESTII ORGANIZACJI ŻYWIENIA DZIECI

DZIAŁANIE	TAK/NIE	NOTATKI
Zbieram od rodziców informacje dotyczące żywienia dziecka, w tym jego preferencji żywieniowych, godzin posiłków, nawyków i rytuałów, ewentualnych trudności żywieniowych i umiejętności w tym zakresie.		
Uzgadniam z rodzicami i współpracownikami potrzeby dzieci związane z żywieniem, uwzględniając zasady zdrowego żywienia i profilaktyki otyłości.		
Prowadzę bieżącą obserwację dzieci w sytuacjach związanych z żywieniem i w razie wyraźnie niepokojących objawów dzielę się spostrzeżeniami z rodzicami.		
Wiem, jakie zachowania dzieci związane z żywieniem uznać za niepokojące, i w razie potrzeby kieruję rodziców do specjalisty.		
Zachęcam rodziców do stosowania zasad zdrowego żywienia w domu, dzielę się przepisami i pomysłami na zdrowe posiłki, materiałami na temat zdrowego żywienia.		

Uwaga! Wszystkie zaproponowane w *Podręczniku* materiały, w tym arkusze samooceny i karty autoewaluacji, są **propozycją**, a nie obowiązującymi szablonami; zachęcamy więc do modyfikowania ich i/lub tworzenia własnych – zgodnie z potrzebami i kulturą organizacyjną instytucji.

III.5. Monitorowanie i dokumentowanie rozwoju dzieci

Standardy zobowiązują instytucję do stworzenia systemu monitorowania rozwoju dzieci:

12.1. W instytucji opieki są spisane zasady organizacji pracy, umożliwiające personelowi poza bezpośrednią pracą z dziećmi wykonywanie w ramach czasu pracy takich czynności, jak:

1) udział w wewnętrznych spotkaniach;
2) udział w szkoleniach wewnętrznych lub zewnętrznych;
3) przeprowadzanie samooceny swojej pracy;
4) omawianie i planowanie pracy w ramach Planu opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnego;
5) komunikowanie się z rodzicami;
*6) **monitorowanie rozwoju dziecka zgodnie z ustalonym w instytucji opieki systemem.***

CZYM JEST MONITOROWANIE I CZYM NIE JEST?

Podczas szkoleń wspierających wdrażanie standardów oraz rozmów z personelem instytucji opieki wielokrotnie mieliśmy okazję wspólnie porządkować rozumienie terminu „monitorowanie rozwoju dziecka".

Warto podkreślić, że w rozumieniu standardów opieki nad dzieckiem do lat 3 **monitorowanie rozwoju dzieci nie oznacza konieczności prowadzenia diagnozy wszystkich dzieci i wprowadzania ewaluacji postępów**. Nie polega na „etykietowaniu", rozpoznawaniu zaburzeń czy formułowaniu zaleceń terapeutycznych. Opiekunki w placówkach nie mają obowiązku, a wręcz nie powinny stawiać diagnoz (chyba że mają do tego dodatkowe uprawnienia). Różnica między monitorowaniem a diagnozą jest zasadnicza. Diagnoza to specjalistyczny proces prowadzony przez uprawnionych specjalistów w oparciu o wystandaryzowane narzędzia. Jej celem jest rozpoznanie określonego zaburzenia lub trudności rozwojowej. Monitorowanie jest natomiast uważną, systematyczną obserwacją dziecka w codziennych sytuacjach. Jego celem jest opisanie funkcjonowania dziecka i odpowiedź na pytanie, czy oraz jakiego wsparcia potrzebuje ono w środowisku żłobka i domu.

Standardy opieki kładą nacisk przede wszystkim na uważność, wrażliwość i responsywność personelu. To właśnie codzienna, świadoma obecność dorosłego, który obserwuje, rozumie i adekwatnie reaguje na sygnały dziecka, jest podstawą jakościowej opieki. Monitorowanie rozwoju ma wspierać tę uważność – porządkować ją i dokumentować. To fundament świadomej, odpowiedzialnej pracy z małym dzieckiem. Dzięki niemu możemy szybciej reagować na pojawiające się trudności,

adekwatnie wspierać rozwój i tworzyć środowisko, w którym każde dziecko ma realną szansę na rozwijanie się zgodnie ze swoim potencjałem.

Jest to zadanie obowiązkowe w odniesieniu do WSZYSTKICH dzieci w placówce. Monitorowanie rozwoju dziecka dotyczy więc również dzieci o specjalnych potrzebach, o których mowa jest w standardzie 13.4. (*W instytucji opieki tworzony jest i konsultowany z rodzicami indywidualny program pobytu dzieci o specjalnych potrzebach uwzględniający ich możliwości*).

System monitorowania rozwoju dziecka może mieć różny charakter i formę. Może być prowadzony na przykład za pomocą:

- prostych arkuszy obserwacji (konstruowanych przez personel), dokumentujących poziom umiejętności dzieci;
- dokumentowania poprzez opis bieżących aktywności dzieci;
- portfolio z pracami dzieci i zdjęciami obrazującymi ich aktywność;
- filmów z różnych etapów rozwoju dziecka;
- arkuszy typu checklista, odnoszących się do spodziewanych osiągnięć rozwojowych dziecka;
- arkuszy pełnej diagnozy funkcjonalnej dziecka (np. we współpracy z zewnętrznym specjalistą, jeśli kadra placówki nie posiada dodatkowych kompetencji do przeprowadzania takiej diagnozy).

Warto pamiętać, że ustalenie systemu monitorowania rozwoju dzieci musi uwzględniać możliwości czasowe i organizacyjne placówki.

ZAŁĄCZNIK:
Tabela ponumerowanych standardów niezbędnych

TABELA 1

Standardy niezbędne w zakresie PRACY Z DZIEĆMI			
STANDARD		SZCZEGÓŁOWY ZAKRES STANDARDU	
NR	OPIS	NR	OPIS
1	Stworzenie planu opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnego z uwzględnieniem praw zawartych w Konwencji o prawach dziecka	1.1	Plan opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjny obejmuje zagadnienia metodyczne, w szczególności dotyczące: 1) celów opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnych; 2) metod pracy z dziećmi; 3) harmonogramu obejmującego stałe i zmienne elementy dnia; 4) planowanych aktywności
		1.2	Plan opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjny: 1) uwzględnia specyfikę instytucji opieki dotyczącą dostępnej przestrzeni, lokalizacji i zasobów; 2) jest akceptowany przez podmiot prowadzący instytucje opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 lub podmiot zatrudniający dziennego opiekuna lub dziennego opiekuna prowadzącego działalność na własny rachunek
Standardy niezbędne w zakresie organizacji PRACY PERSONELU			
STANDARD		SZCZEGÓŁOWY ZAKRES STANDARDU	
NR	OPIS	NR	OPIS
2	Określenie zasad, procedur i programów dotyczących organizacji pracy personelu	2.1	Określone są procedury przebywania osób dorosłych innych niż personel i rodzice na terenie instytucji opieki
		2.2	Określone są procedury przyjmowania i odbierania dzieci z instytucji opieki
		2.3	Określone są procedury postępowania w przypadku choroby dzieci

		2.4	Sporządzony jest ramowy program adaptacji dzieci uwzględniający aktywny udział rodziców
		2.5	Zapewnione są warunki do swobodnego poruszania się dzieci
		2.6	Zapewnione są warunki do odpoczynku dzieci
		2.7	Zapewnione są warunki do zachowania intymności podczas czynności higienicznych dzieci
		2.8	Zapewnione są warunki do rozwijania samodzielności dzieci w czasie posiłków
		2.9	Zapewnione są warunki do artystycznej ekspresji dzieci
		2.10	Zapewnione są warunki do kontaktu dzieci z naturą
		2.11	Zapewnione są warunki do aktywności edukacyjnych dzieci umożliwiających im poznawanie świata
Standardy niezbędne w zakresie WSPÓŁPRACY PERSONELU Z RODZICAMI			
STANDARD		**SZCZEGÓŁOWY ZAKRES STANDARDU**	
NR	**OPIS**	**NR**	**OPIS**
3	Określenie zasad i procedur służących zapewnieniu efektywnej komunikacji z rodzicami, mającej na celu współdziałanie w zakresie najlepszego interesu dziecka	3.1	Stworzony jest dokument, w którym określone są prawa i obowiązki rodziców oraz instytucji opieki, które zostaną zawarte we wzorze umowy z rodzicami dotyczącej pobytu dziecka w instytucji opieki lub w regulaminie organizacyjnym instytucji opieki
		3.2	Określony jest sposób zbierania przez personel informacji dotyczących istotnych potrzeb, preferencji, nawyków i umiejętności dzieci
		3.3	Określone są zasady bieżącej komunikacji z rodzicami
		3.4	Określony jest system zgłaszania i rozpatrywania uwag, wniosków i skarg rodziców

TABELA 2

Standardy niezbędne w zakresie PRACY Z DZIEĆMI

STANDARD		SZCZEGÓŁOWY ZAKRES STANDARDU	
NR	OPIS	NR	OPIS
4	Respektowanie praw dzieci w codziennej pracy instytucji opieki	4.1	Instytucja opieki stwarza dzieciom warunki do odpoczynku w pomieszczeniu w dwóch różnych formach (w szczególności: odpoczynek na leżaczkach, cicha aktywność na dywanie)
		4.2	Instytucja opieki ma spisaną listę działań personelu wspierających autonomię dziecka podczas czynności higienicznych (mycie rąk, toaleta, zmiana pieluchy i inne)
		4.3	Minimum raz w roku personel dokonuje samooceny działań wspierających autonomię dziecka podczas czynności higienicznych w sposób ustalony przez instytucję opieki, a wnioski z przeprowadzonej samooceny są dokumentowane
		4.4	Instytucja opieki ma spisaną listę działań personelu wspierających samodzielność dziecka podczas posiłków
		4.5	Personel dokonuje, minimum raz w roku, samooceny działań wspierających autonomię dziecka podczas posiłków, a wnioski z przeprowadzonej samooceny są dokumentowane
5	Budowanie przez personel bezpiecznych, opartych na szacunku relacji z dziećmi	5.1	W instytucji opieki określone są wspólne dla całego personelu sposoby: 1) nawiązywania relacji z dziećmi dające im poczucie bezpieczeństwa; 2) reagowania werbalnie i niewerbalnie na zachowania dzieci; 3) komunikowania dzieciom aktywności w ciągu dnia i zmian z tym związanych
		5.2	Minimum raz w roku personel dokonuje samooceny zadań dotyczących interakcji z dziećmi w sposób ustalony przez instytucję opieki, a wnioski z przeprowadzonej samooceny są dokumentowane
6	Wspieranie u dzieci poczucia przynależności i uważności na inne osoby	6.1	W planie opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnym instytucji opieki są spisane wskazówki metodyczne dla personelu, sprzyjające rozwojowi u dzieci poczucia przynależności do grupy oraz zainteresowania innymi, przez organizowanie otoczenia tak, aby dzieci miały możliwość nawiązywania kontaktów z innymi osobami
		6.2	W planie opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnym instytucji opieki są zawarte aktywności wspierające rozwój autonomii dzieci przez: 1) umożliwienie dzieciom podejmowania decyzji w sprawach ich dotyczących; 2) zwiększanie samodzielności dzieci
		6.3	W planie opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnym instytucji opieki są opisane zadania personelu wspierające współpracę i komunikację dzieci w grupie
		6.4	Plan opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjny przyjęty przez instytucję opieki przewiduje celebrowanie świąt i innych ważnych wydarzeń

7	Zapewnienie dzieciom warunków do poznawania i doświadczania otaczającego świata	7.1	W planie opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnym instytucji opieki są spisane wskazówki metodyczne dla personelu sprzyjające poznawaniu i doświadczaniu otaczającego świata przez dzieci
		7.2	W planie opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnym instytucji opieki zostały zawarte aktywności: 1) myślenie przyczynowo-skutkowe; 2) umiejętność obserwacji i doświadczanie otaczającego świata; 3) używanie określeń dla cech przedmiotów; 4) używanie określeń przestrzennych
8	Tworzenie dzieciom środowiska sprzyjającego mówieniu, słuchaniu i porozumiewaniu się	8.1	W planie opiekuńczo-wychowawczo- edukacyjnym instytucji opieki są spisane wskazówki metodyczne dla personelu, wspierające u dzieci rozwój gotowości i umiejętności porozumiewania się, z uwzględnieniem: 1) mówienia do dzieci; 2) aktywnego słuchania dzieci; 3) wzbogacania słownictwa dzieci
		8.2	W planie opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnym instytucji opieki zostały zawarte aktywności obejmujące: 1) rozmowy z dziećmi; 2) komunikowanie się dzieci ze sobą oraz personelem; 3) aktywny udział dzieci we wspólnym czytaniu, słuchaniu tekstów, utworów, książek
9	Kształtowanie otoczenia umożliwiającego rozwój sprawności fizycznej dzieci oraz angażowanie zmysłów	9.1	W planie opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnym instytucji opieki są spisane wskazówki metodyczne dla personelu, które wspierają rozwój fizyczny dzieci, uwzględniające: 1) rozwój sprawności dzieci w zakresie małej motoryki; 2) rozwój percepcji zmysłowej dzieci; 3) rozwój sprawności dzieci w zakresie dużej motoryki
		9.2	W planie opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnym instytucji opieki zostały zawarte aktywności wspierające rozwój sprawności fizycznej dzieci i angażowanie zmysłów, w tym: 1) zabawy angażujące zmysły: wzroku, słuchu, węchu, dotyku, smaku; 2) zabawy wspierające rozwój motoryki małej; 3) ćwiczenie koordynacji wzrokowo-ruchowej i równowagi; 4) zabawy wspierające czucie głębokie oraz kształtujące schemat własnego ciała; 5) aktywności w zakresie dużej motoryki ze szczególnym uwzględnieniem zabaw na powietrzu
10	Zapewnienie dzieciom warunków do twórczej ekspresji i kontaktu z różnymi wytworami kultury i sztuki	10.1	W planie opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnym instytucji opieki są spisane wskazówki metodyczne dla personelu oraz niezbędne warunki umożliwiające dzieciom: 1) działania twórcze; 2) dostęp do wytworów kultury
		10.2	W planie opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnym instytucji opieki zostały zawarte działania personelu zachęcające dzieci do: 1) wyrażania twórczej ekspresji w różnych formach; 2) wyrażania twórczej ekspresji przez umożliwienie dzieciom wykorzystywania różnorodnych materiałów; 3) poznawania różnych wytworów kultury

11	Praca na podstawie planu opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnego	11.1	Personel pracuje z dziećmi, realizując plan opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjny
		11.2	Plan opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjny jest rokrocznie analizowany i dostosowywany do możliwości instytucji opieki oraz potrzeb dzieci, które do niej aktualnie uczęszczają

Standardy niezbędne w zakresie organizacji PRACY PERSONELU

STANDARD		SZCZEGÓŁOWY ZAKRES STANDARDU	
NR	OPIS	NR	OPIS
12	Organizacja pracy personelu umożliwiająca podnoszenie kwalifikacji oparta na współpracy, obserwacji i refleksji nad codzienną praktyką	12.1	W instytucji opieki są spisane zasady organizacji pracy, umożliwiające personelowi poza bezpośrednią pracą z dziećmi wykonywanie w ramach czasu pracy takich czynności, jak: 1) udział w wewnętrznych spotkaniach; 2) udział w szkoleniach wewnętrznych lub zewnętrznych; 3) przeprowadzanie samooceny swojej pracy; 4) omawianie i planowanie pracy w ramach planu opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnego; 5) komunikowanie się z rodzicami; 6) monitorowanie rozwoju dziecka zgodnie z ustalonym w instytucji opieki systemem
		12.2	W instytucji opieki jest spisana procedura wdrażania nowych pracowników
		12.3	W instytucji opieki jest opisany sposób nadzoru realizacji planu opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnego, uwzględniający: 1) obserwacje zajęć z dziećmi; 2) przekazywanie personelowi informacji zwrotnej na temat pracy z dziećmi; 3) samoocenę pracy personelu z wykorzystaniem przygotowanych arkuszy lub kwestionariuszy
		12.4	W instytucji opieki jest opracowany system organizacji i realizacji szkoleń wewnętrznych lub zewnętrznych realizowany w wymiarze min. 10 godzin zegarowych rocznie, obejmujący: 1) zasady doboru tematyki szkoleniowej; 2) zasady uczestnictwa personelu w szkoleniach
		12.5	W instytucji opieki jest opracowany system wewnętrznej komunikacji zawierający: 1) zasady etyczne w relacjach personel – personel; 2) ustaloną drogę rozwiązywania konfliktów między personelem; 3) sposoby wzajemnej wymiany informacji na temat pracy
13	Dbałość personelu o bezpieczeństwo i zdrowie dzieci	13.1	Personel podpisał zobowiązanie do respektowania kodeksu etycznego
		13.2	Personel jest zapoznany z: 1) procedurami przyjmowania i wydawania dzieci oraz zasadami obecności osób trzecich na terenie instytucji opieki; 2) procedurami ochrony danych osobowych i wizerunku dzieci; 3) procedurami zapobiegania wypadkom i postępowania w sytuacji wypadku; 4) zasadami postępowania w przypadku choroby dziecka

		13.3	W instytucji opieki są powszechnie dostępne informacje o sposobach zgłaszania przemocy i innych zachowań niepożądanych
		13.4	W instytucji opieki tworzony jest i konsultowany z rodzicami indywidualny program pobytu dzieci o specjalnych potrzebach uwzględniający ich możliwości
		13.5	W planie dnia jest codzienne wychodzenie z dziećmi na zewnątrz. W wyjątkowych sytuacjach związanych z wysokim poziomem smogu lub niedogodnymi warunkami atmosferycznymi dzieciom proponuje się inne aktywności
14	Aranżowanie przestrzeni w sposób estetyczny i spójny z planem opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjnym	14.1	Przestrzeń w instytucji opieki jest zorganizowana w sposób umożliwiający wydzielenie co najmniej trzech spośród poniższych stref zainteresowań dla dzieci: 1) strefa wspólnego czytania; 2) strefa zabaw konstrukcyjnych; 3) strefa zabaw ruchowych; 4) strefa zabaw plastycznych; 5) strefa zabaw z wodą i piaskiem; 6) strefa zabaw tematycznych; 7) strefa zabaw muzycznych
		14.2	W instytucji opieki przestrzeń zorganizowana jest w sposób wpierający autonomię dziecka, w szczególności: 1) pojemniki z materiałami i zabawkami są oznakowane w sposób zrozumiały dla dzieci; 2) materiały i zabawki są usytuowane na wysokości dostępnej dla dzieci; 3) każde dziecko ma miejsce do przechowywania swoich rzeczy oznaczone w sposób widoczny i zrozumiały dla dziecka
		14.3	W pomieszczeniach, w których przebywają dzieci, zawsze dostępna jest dla nich woda do picia w każdym momencie w ciągu dnia
		14.4	W pomieszczeniach dla dzieci nie używa się muzyki lub radia jako stałego tła akustycznego
		14.5	Wśród materiałów dostępnych dla dzieci w pomieszczeniach i na zewnątrz znajdują się naturalne materiały i przedmioty codziennego użytku
15	Adaptacja dzieci odbywająca się w sposób dostosowany do ich indywidualnych potrzeb	15.1	Wśród personelu są wyznaczone osoby odpowiedzialne za realizację etapów procesu adaptacji: 1) zapoznanie rodziców z zasadami i procedurami, zanim dziecko zacznie uczęszczać do instytucji opieki, w tym o konieczności towarzyszenia dziecku przez bliską osobę dorosłą w czasie adaptacji; 2) poinformowanie rodziców, w jaki sposób mogą przygotować dziecko do uczęszczania do instytucji opieki; 3) zebranie informacji na temat przyzwyczajeń i potrzeb dziecka, towarzyszących codziennym czynnościom

Standardy niezbędne w zakresie WSPÓŁPRACY PERSONELU Z RODZICAMI			
STANDARD		SZCZEGÓŁOWY ZAKRES STANDARDU	
NR	OPIS	NR	OPIS
16	Współpraca personelu i rodziców oparta na wzajemnym szacunku i otwartości w celu kształtowania spójnego środowiska rozwoju dzieci	16.1	Instytucja opieki ma określony system informowania rodziców o realizacji planu opiekuńczo--wychowawczo-edukacyjnego za pomocą przynajmniej jednego kanału informacji
		16.2	Personel organizuje spotkania grupowe z rodzicami minimum raz do roku
		16.3	Rodzice są informowani o planowanych spotkaniach (indywidualnych i grupowych) z co najmniej dwutygodniowym wyprzedzeniem
		16.4	Określony jest sposób umożliwiający rodzicom składanie wniosków, uwag lub skarg
		16.5	Co najmniej raz w roku jest dokonywane badanie satysfakcji rodziców dotyczące panującej atmosfery i relacji rodziców z personelem instytucji opieki
		16.6	Wyniki badania satysfakcji rodziców są uwzględniane w modyfikacji pracy instytucji opieki
		16.7	Plan opiekuńczo-wychowawczo-edukacyjny podlega konsultacjom z rodzicami dzieci, a w przypadku gdy w żłobku lub klubie dziecięcym została utworzona rada rodziców – z tą radą
17	Tworzenie warunków umożliwiających rodzicom włączanie się w życie instytucji opieki	17.1	W instytucji opieki jest spisana lista spraw, w których decyzje są konsultowane z rodzicami lub radą rodziców, oraz spraw, w których decyzje są podejmowane wspólnie z rodzicami
		17.2	Są określone co najmniej trzy formy uczestnictwa rodziców w życiu instytucji opieki
		17.3	Rodzice mają miejsce, w którym mogą zostawiać informacje dla innych rodziców
		17.4	Są określone zasady przebywania rodziców na terenie instytucji opieki, obejmujące zasady poruszania się rodziców w pomieszczeniach i na zewnątrz
18	Tworzenie warunków umożliwiających rodzicom podno-szenie kompetencji rodzicielskich	18.1	Instytucja opieki udostępnia rodzicom materiały edukacyjne w zakresie wychowania dzieci bez przemocy oraz ochrony ich przed przemocą i wykorzystywaniem
		18.2	Instytucja opieki udostępnia rodzicom materiały informacyjne dotyczące standardów ochrony małoletnich
		18.3	Instytucja opieki wspiera rodziców w nawiązaniu kontaktów ze specjalistami spoza placówki
		18.4	Instytucja opieki udostępnia rodzicom inne niż wskazane powyżej materiały dotyczące różnych aspektów rozwoju dzieci

Podręcznik jest owocem pracy zbiorowej, a w jego powstaniu udział wzięły:

- **Monika Rościszewska-Woźniak** – przewodnicząca zespołu autorskiego, sprawująca nadzór merytoryczny nad treściami *Podręcznika*, psycholożka dziecięca, prezeska zarządu Fundacji Rozwoju Dzieci im. Komeńskiego, autorka wielu publikacji, ekspertka w dziedzinie opieki i edukacji małego dziecka, twórczyni i współtwórczyni wielu programów i projektów Fundacji, takich jak: „Gdy nie ma przedszkola", „Ośrodki przedszkolne szansą na dobry start", „Jakość od początku";

- **Anna Andrykowska** – specjalistka w zakresie rozwoju małego dziecka w podejściu dr Emmi Pikler, pedagog specjalny, oligofrenopedagog, pedagog przedszkolny i wczesnoszkolny, waldorfski, wiceprezeska Fundacji Q'Naturze, założycielka Waldorfsko-Leśnego Niepublicznego Punktu Przedszkolnego MOMO oraz Sali Wolnej Zabawy©; od dwudziestu lat wspiera małe dzieci w harmonijnym rozwoju, a dorosłych w świadomym towarzyszeniu i rozumieniu tego, co dla dziecka najważniejsze;

- **Magdalena Korsak** – pedagożka, ekspertka w dziedzinie edukacji małego dziecka i dziecka przedszkolnego, szkoleniowiec i trenerka z praktycznym doświadczeniem w pracy z dziećmi, opiekunkami, nauczycielkami i rodzicami; autorka publikacji i programów edukacyjnych dla dzieci, współpracuje z Fundacją Komeńskiego od początku jej powstania;

- **dr Joanna Matejczuk** – psycholożka, trenerka, wykładowczyni na Wydziale Psychologii i Kognitywistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; współpracuje z Instytutem Małego Dziecka im. Astrid Lindgren w Poznaniu; autorka i współautorka publikacji naukowych, popularnonaukowych, poradnikowych, ekspertyz z obszaru psychologii rozwoju, wychowania i edukacji; pracuje na rzecz psychologicznego kształcenia opiekunów, nauczycieli i dyrektorów żłobków, przedszkoli i szkół;

- **Izabela Szałajska-Kułakowska** – psycholożka dziecięca, członkini zarządu Instytutu Małego Dziecka im. Astrid Lindgren; trenerka programów szkoleniowych IMD dla żłobków i przedszkoli; współautorka *Programu opiekuńczo-edukacyjnego dla żłobków i klubów dziecięcych* dla UM Poznania oraz publikacji IMD dotyczących wczesnej opieki i edukacji.

- **Agnieszka Tkaczyńska** – psycholożka, trenerka, koordynatorka merytoryczna projektów Instytutu Małego Dziecka im. Astrid Lindgren: dla matek, rodzin z dziećmi do lat 5, liderek z organizacji pozarządowych, opiekunek, nauczycieli i nauczycielek z obszaru rozwoju jakości opieki, edukacji oraz zdrowia psychicznego; autorka publikacji i narzędzi edukacyjnych dla rodziców małych dzieci oraz kadry ze żłobków, klubów dziecięcych, przedszkoli;

- **Honorata Tkaczyńska** – socjolożka, psycholożka i dyrektorka przedszkola w Instytucie Małego Dziecka im. Astrid Lindgren. Członkini zarządu IMD. Trenerka i autorka programów szkoleniowych i publikacji dla żłobków i przedszkoli. Współautorka „*Programu opiekuńczo-edukacyjnego dla żłobków i klubów dziecięcych*" dla UM Poznania.

- **Magdalena Retajczyk** – psycholog, diagnosta i terapeuta integracji sensorycznej, czynny członek PSTiS; od ponad dwudziestu lat związana z międzynarodowym, anglojęzycznym żłobkiem i przedszkolem, w którym wspiera rozwój dzieci oraz współpracuje z rodzinami w środowisku wielokulturowym; doświadczony praktyk – przez wiele lat pracowała także jako opiekun dzienny w żłobku;

- **Ewa Rościszewska** – członkini zarządu Fundacji Rozwoju Dzieci im. Komeńskiego z kilkunastoletnim doświadczeniem w zakresie pisania i redagowania tekstów oraz nadzorowania procesów wydawniczych.

TEKSTY I REDAKCJA MERYTORYCZNA
Monika Rościszewska-Woźniak
Anna Andrykowska
Magdalena Korsak
dr Joanna Matejczuk
Izabela Szałajska-Kułakowska
Agnieszka Tkaczyńska
Honorata Tkaczyńska
Ewa Rościszewska
Magdalena Retajczyk

KONSULTACJA MERYTORYCZNA I ZLECENIE
Tomasz Pactwa – dyrektor Departamentu Polityki Rodzinnej wraz z zespołem Wydziału Rozwoju Żłobków, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej

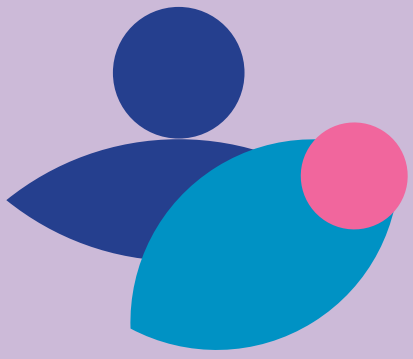
Dr Olga Wysłowska – kluczowy ekspert MRPiPS z zakresu edukacji wczesnodziecięcej

REDAKCJA I KOREKTA
Michał Tomaszewski

PROJEKT GRAFICZNY I SKŁAD
RZECZYOBRAZKOWE

ISBN 978-83-63499-13-6

Warszawa, wrzesień 2026

Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej

AKTYWNY RODZIC

fundacja rozwoju dzieci im. Komeńskiego

najmłodsi.pl
WSPARCIE JAKOŚCI INSTYTUCJI OPIEKI I EDUKACJI DZIECI DO LAT 3

Publikacja powstała jako część zadania „Najmłodsi.pl" realizowanego przez Fundację Rozwoju Dzieci im. Komeńskiego w ramach projektu „Akademia Wsparcia – krajowy system wspierania rozwoju opieki wczesnodziecięcej w Polsce – 2024-2026", współfinansowanego ze środków budżetu państwa.